

EESTI KIRJANDUS

SISU:

A. SAARESTE: Jaan Tõnissoni osast Eesti Kirjanduse Seltsis. (Pildiga.)

J. ROOS: Jaan Tõnissoni kirjanduslikud harrastused.

K. EHRMANN: 100 aastat Gustav Adolph Oldekopi surmast.

K. MIHKLA: Ed. Vilde loomingu kõrgaeg.

O. URGART: K. A. Hindrey — Loojak I. Nõid.

D. PALGI: August Gaillit — Karge meri.

B. SÖÖT: Karl Ristikivi — Tuli ja raud.

P. ARISTE: E. H. Vragar — Valged rannad.

M. SILLAOTS: Leida Tigane — Seitse pastlapaari.

M. OTSASOO: Agnes Taar — Mari-Ann, õpetajatütar.

O. URGART: Marta Sillaots — Neli saatust.

L. PALM: Seeria tekstiga, pildiraamatuid lastele.

A. PALM: Emil Ludwig — Napoleon.

E. PASS: Vana kannel III.

M. SILLAOTS: Eesti rahvarõivad.

O. A. WEBERMANN: Maakondlikud suurmehed.

ED. LAAMAN: J. Luiga eluloo puhul.

Üleskutse koguteose „Jüri Vilms“ asjus.

Eesti raamatute üldnimestik 1937. a. alates. 17. poogen.

№ 12

20. detsember

1938

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

JAAN TÕNISSON.

(A. Johani portree järgi.)

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

DETSEMBER 1938

NR. 12

JAAN TÖNISSONI OSAST EESTI KIRJANDUSE SELTSIS.

Tema 70. sünnipäeva puhul.

Demokraatseile rahvaile ja vabameelse režiimiga riikidele on teatavasti omane see meeldiv joon, et neid juhtivad riigimehed ja poliitikud on sagedasti sügavate vaimukultuuriliste huvidega ja kõrge haridusliku tasemega isiksused. Nõnda Prantsusmaa loeb oma riigijuhtide seas mehi nagu luuletaja A. Lamartine, ajaloolased A. Thiers ja F. Guizot, kuulus matemaatik P. Painlevé, kirjandus- ja kultuuriajaloolane J. Barthou, ülikooliprofessor ja kirjandusloolane E. Herriot, esseist G. Clémenceau ja kunstkriitik L. Blum. Soome on haridus- ja välisministrina ning saadikuna edukalt kasutanud kuulust keeleteadlast E. N. Setälä't, Tšehhoslovakkia esimeseks presidendiks oli filosoof T. G. Masaryk, Ameerika Ühendriikide ühe markantsema presidendina mäletame ajaloo ja õigusteaduse professorit W. Wilson'it ja Poola vabariigi esimese peaministrina heliloojat ja pianisti I. Paderewski't. Inglismaal tunneme juhtivate riigitegelaste hulgas klassilises ja orientaalses filoloogias uurijana tegutsenud A. Eden'it, Oxfordi ülikooli õppejõudu ja klassilist filoloogi H. Asquith'i, esseisti J. Baldwin'it, ajaloolast R. Churchill'i, usuteadlast ja filosoofi lord Hugh Cecil'it jt. Ja meilgi Eestis, kõiki proportsioone silmas pidades ja olusid-tingimusi arvestades, ei ole vaimuinimeste osa riiklikus elus sugugi väike. Mainigem siin vähemalt nimesid nagu O. Kallas, P. Põld, A. Piip, K. Ast, J. Lattik, J. Uluots, ja nende hulka muidugi kuulub tänavune juubilargi, Jaan Tõnisson, kes meie ajaloo viimasel poolsajandil on peamiselt juhtiv küll rahvuspoliitilisel, ühiskondlikul ja riiklikul tegevusalal, kuid kellel määrav tähtsus on puhtvaimselgi tööväljal.

Meie ülesandeks pole siin Jaan Tõnissoni vaimukultuurilisi harrastusi ja tegevust valgustada kogu ulatuses. Järgnevas peatume lühidalt ainult tema osavõtmisel Eesti Kirjanduse Seltsi tegevusest.

J. Tõnissoni kõigepealt mäletame kui Eesti Kirjanduse Seltsi rajamise mõtte tähtsamat algatajat, õieti selle ürituse isa. Tema õhutusel ja juhtimisel asutati a. 1907 Eesti Kirjanduse Selts. Ja hiljem, Seltsi kogu 32-aastase tegevuse jooksul on J. Tõnisson, oma koormavaist ja vastutusrikkamaist ühiskondlikest ja riiklikkudest töödest ja muredest hoolimata, jätkuvalt püsinud Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete ja asemikkudekogu peres. Viiel korral — a. 1909, 1914, 1915, 1916 ja 1917 — on teda valitud Seltsi eestseisusse. Kuna J. Tõnissonil on kindlaid huvisid ja veendumusi olnud ka eesti kirjakeele küsimustes — ta on toonitanud siin demokraatset rahvakeelsuse põhimõtet —, siis on teda valitud kahte puhku — a. 1907 ja 1911 — ka Keeletoimkonna koosseisu. Pikemat aega — valitud a. 1907, 1910, 1916 ja 1917 — leiame teda tegevuses ka Seltsi kuukirja „Eesti Kirjanduse“ toimetuses. Selle väljaande veergudel on tema sulest ilmunud artikkel „Villem Reimani 50. sünnipäeva puhul“ (E. Kirj. 1911, lk. 225—229). Tema lähemat suhtumist kirjandusse tõendab tema valimine kahel korral Rahvakirjanduse-toimkonda, a. 1907 ja 1910. Lisaks neile ameteile on J. Tõnisson osa võtnud veel eriülesannete teostamisest, nii ta valiti a. 1909 haruseltside ja peaseltsi vahekorra väljatöötamise komisjoni, a. 1910 ta redigeeris kaebuskirja, mille esitas Selts Vene riigivalitsuse keelu vastu Laiusel avalikke koosolekuid pidada, a. 1913 ta valiti kavatsetava koguteose „Eesti XIX aastasajal“ väljaandmise toimkonda, a. 1914 teda paluti välja töötada juhtmäärused V. Reimani nimelise abiraha tarvitamiseks, samal aastal ta valiti saatkonda, kes pidi V. Reimani põrmu ära saatma, a. 1915 leiame tema nime suunitletava venekeelse, eestlasi käsitleva teose väljaandmise komisjoni nimestikust ja a. 1920 on ta valitud nimede muutmise toimkonda. Tema suuri teeneid Seltsile ja üldse eesti vaimukultuurile hindab lõpuks Eesti Kirjanduse Selts sellega, et valib J. Tõnissoni a. 1929 oma auliikmeks.

J. Tõnissoni olulisemad tööväljad ja ülesanded on teadagi olnud niivõrd ulatuslikud, et tal aega ega võimalusi pole jätkunud Seltsi tegevusest veelgi suurema andumuse ja tegelikkusega osa võtta. Kuid tema isiku lähedust, mõju ja sõbralikku toetust on Selts tundnud kogu oma tegevusaja kestusel. Arvestades ja uskudes, et riikide ja rahvaste — kõige suuremal määral muidugi

väikeriikide ja väikerahvaste — elus on vaim, vaimne ja hinge-
line jõud lõpuks ikkagi tähtsamad kui vägijõud, kui rahva arv
ja füüsiline survejõud väljapoole, tervitab Eesti Kirjanduse
Seltsi pere meie seitsmekümneaastast, kuid imetletavalt noorus-
likku riigimeest ja kultuurisõpra ning soovib temale edaspidi-
sekski jõudu eesti vaimukultuuri huvide valvel ja kaitsmisel.

A. Saareste.

JAAN TÕNISSONI KIRJANDUSLIKUD HARRASTUSED.

„Laineid tekitav isik igal eesti elu alal“, nii ütleb G. Suits J. Tõnissoni kohta a. 1908¹⁾). Selle ütlusega tabab G. Suits üldiselt märki, iseloomustades J. Tõnissoni tegevuse ja tööalade mitmekesisust ja ulatust. Vähe on tõepoolest eesti elus alu, mida J. Tõnisson enamal või vähemal määral poleks viljelnud. Nende seas ei puudu kirjanduski, millele ta küllaltki suurt tähelepanu on osutanud. Kirjandusel on J. Tõnissoni tegevusorbiidis välja-
paistev koht ja tema teened eesti kirjanduselu viljelemisel on tähelepanud. J. Tõnissoni kirjanduslikud huvitaotlused on väga mitmekülgsed, alates kirgliku lugemisharrastusega ja lõpetades loomingulise tegevusega.

Algame tema huviharrastusega kirjandusliku lektüüri alal. J. Tõnisson on palju lugenud ja tal on suur raamatukogu, kus ilu-
kirjandus on väljapaistvalt esindatud. Ta kodus valitseb seetõttu kirjanduslik ja kunstiline õhkkond. Eriti elavalt harrastas J. Tõnisson kirjandust sajandite vahetusel ja käesoleva sajandi esi-
mesel kümnendil. Nagu M. Pukits mäletab, peeti tihti tema kodus kirjanduslikke „teeõhtuid“, kus arutleti ja käsitleti mitmesugu-
seid kirjanduslikke probleeme, muu seas ka näiteks läti kirjan-
dusse puutuvaid teemasid²⁾). Ühte säärast kirjanduslikku tee-
õhtut mäletab ka allakirjutanu, kuna võttis sellest koolipoisina osa. J. Tõnissoni kodus Tööstuse tänavas viibis tol korral roh-
kesti noori, kes arutasid elavalt kirjanduslikke küsimusi. Vane-
maist tegelastest mäletan O. Kallast ja P. Põldu, nooremaist J. Parikut, tollaegset Treffneri gümnaasiumi õpilast. Teiste nimed on ununenud. See oli 1908. aasta paiku, niisiis 30 aastat tagasi.

1) Die osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen, lk. 351. Berlin und Leipzig, 1908.

2) Koguteos „Jaani Tõnissoni töös ja võitluses“, lk. 265. Tartu, 1938.

J. Tõnissoni kodust kandus kirjanduslik huviharrastus loomulikult ka „Postimehesse“, mis esines omal ajal kõige kirjanduslikuma eesti ajalehena. See „Postimehe“ tugev kirjanduslik kallak väljendus eeskätt lehes avaldatud väärtuslike algupäraste ja tõkeliste ilukirjanduslike teoste suures hulgas ja rikkalikus arvustuste ja kirjanduslike artikkelite esinemises. Säärase kirjandusliku õhkkonna loomist „Postimehes“ tuleb pidada eeskätt peatoimetaja teeneks. Peamiselt tema kaudu võimaldus, et lehes said ilmuda väärtuslikud algupärandid nagu A. Hansen-Tammsaare „Vanad ja noored“, A. Kitzbergi „Veli Henn“ jt., samuti väärtuslikud tõlked nagu L. Tolstoi suurromaan „Sõda ja rahu“, W. Scott'i „Ivanhoe“ jne.

See J. Tõnissoni eriline tähelepanu kirjandusele ei piirdunud ainult pealehega. Tema üritusel on ilmunud aja jooksul pealehe kaasandena terve rida perioodilisi väljaandeid, mis on olnud peamiselt ilukirjanduslikku ja kirjanduskriitilist laadi sisuga, nagu „Lasteleht“ alates a. 1900, „Noorsooleht“ 1909 ja 1910, „Postimehe“ eralisa 1899—1905, „Postimehe“ lisa 1918, „Sädemed“ alates a. 1905 ja „Virmalised“ 1913—1915.

Eriti suured teened on J. Tõnissonil kirjanduse viljelemisel selles, et ta on organiseerinud ja käima pannud esimese eesti moodsa kirjandusliku ajakirja. Kuna uue ajakirja väljaandmiseks loa saamine oli raske, siis omandas ta 1902. a. lõpul ajakirja „Linda“ seniselt väljaandjalt A. Jürgensteinilt ja hakkas seda välja andma uuendatud kujul. Sellest oma sammust informeerib ta Villem Reimanit ja kirjutab viimasele järgmise kirja, mis on J. Tõnissoni kirjandusliku meelsuse illustreerimiseks väga huvitav ³⁾.

„Linda“ omandamise-õiguse ostsin ikka ära. Herra Jürgenstein käis mineva nädala lõpul siin — leppisime kokku. Hind 1200 rubla, millest 500 rubla detsembri kuul ehk jaanuaril, väike osa, vahest sadat poolteist, tuleval juulil ja muu 1904. aasta algusel. Seejuures on aga veel huvitavam kokkuleppimine, hr. A. Jürgenstein astub juulikuul 1903 „Postimehe“ toimetusesse... Palka lubasin temale tublisti — 100 rubla — kuus. Arvatavasti on aga mees seda väärt. Kui edaspidi veel G. Luiga ka tuleb, siis ei ole „Postimehel“ töäjõudusid mitte enam senisel arvurohkusel tarvis ja lehe võim saab vististi kasvama. Oled Sina sellepärast ühes arvamises? Nüüd mõtlen veel Viljandi vallakirjutajat Hans Soosaart talituse-äri raamatupidajaks ja juhatajaks kutsuda, nii et hr. A. Kitzbergi jõudu rohkem toimetuse tööde pääle võiksin tarvitada — mis Sina arvad?

Täna hommiku 1½—5 kirjutasin väikese lookese „25 aasta pärast“ üles ja kannan täna — Eesti Theeõhtul — ette. Kui läheb, võid Sina tema albumi jaoks saada“ ⁴⁾.

³⁾ J. Tõnisson V. Reimanile 8. nov. 1902. EK1A.

⁴⁾ Ilukirjanduslik pala. Ilmus „Eesti Üliõpilaste Seltsi albumis“. Seitsmes leht. Jurjevis (Tartus) 1902.

V. Reiman on J. Tõnissoni sammuga väga rahul.

See kiri näitab muu seas selgesti, kuidas J. Tõnisson taotleb kirjanduslikke inimesi oma väljaannete ümber koondada. Nagu näeme, tuleb A. Jürgenstein „Postimehe“ toimetusse ja kutsutakse sinna ka G. E. Luigat. Enne töötavad lehe juures juba A. Kitzberg, H. Pöögelmann, E. Enno jt. Paljud kirjanikud toetavad lehte oma kaastöoga, nagu J. Bergmann, A. Haava, J. Tamm, Juhani Liiv, Ansomardi jt.

„Linda“ esimene number uuel kujul ilmub 30. (17.) dets. 1902. J. Tõnisson põhjendab kirjandusliku ajakirja vajalikkust esikirjutises „Mis tahab Eesti perekonna-leht uuel kujul?“ järgmiselt:

„Kirjandusline saast, mis nüüd Eesti perekonda hakkab voolama, ähvardab perekonna elavat veesoont ära ummistada. Mitte ainult, et mõttevaesed hirmuromaanid nooresoo erkusid kangesti äritavad, ilma et vaim neist mingit äratust ehk hing kosutust saaks leida. Tõmbelehed hakkavad juba üsna lausa libedaid kiimaluselugusidki rahva keskele välja laotama, et inimeste meeli oma järele avateleda.

Sarnastele muda-ogadele tahab Eesti perekonnaleht seeläbi paisu ette teha, et tema meie perekonnadesse hääd lugemist püüab juhtida, mida noor ja vana kartmata võib kätte võtta.“

J. Tõnissoni lubadus ei jäänud paljaks lubaduseks. Ta kujundas „Lindast“ väärtusliku kirjandus- ning kunsti-ajakirja, mis „ilutunde ja puhta kirjanduslise maitse nõudmisi“ igapidi püüdis täita. Olgugi et tellijate arv kunagi nii suureks ei tõusnud, et tellimistest saadud raha ajakirja kulused oleks katnud, ei hoolinud J. Tõnisson sellest. Kolm aastat tegi ta suuri pingutusi, et ajakirja sisulist väärtust ja välist kaunidust tõsta. Eriti luksuslikuks muutus „Linda“ oma ilmumise viimsel aastal, s. o. 1905, millal ta ilmus kaunistatud kaksiknumbrites, mitmevärvitrükis individuaalsete kaantega ja samuti mitmevärvitrükis kunsti-kaasannetega. Ajakirja sisu oli samuti mitmekülgne ja väärtuslik, sest selles kirjutasid peaaegu kõik meie tolle aja vanemad ja nooremad kirjanikud, nagu A. Kitzberg, A. Jürgenstein, J. Mändmets, Ansomardi, K. E. Sööt, A. Haava, Juh. Liiv, J. Tamm, M. Metsanurk, J. Lintrop, E. Enno, G. Suits, F. Tuglas jt.

„Linda“ oli suur saavutus meie kirjanduses; seda suurem oli siis kaotus meie kirjandusele, kui ajakiri a. 1905 ainelistel põhjustel lõpetas ilmumise. Meie rahvas ei olnud veel nii kaugele arenenud, et säärast ajakirja kanda. See muidugi ei vähenda aga J. Tõnissoni julge taotluse tähtsust. Temale jääb meie esimese moodsa kirjandus- ja kunsti-ajakirja üritamise au.

Viljeldes innukalt kirjanduslikku huviala ajakirjanduse kaudu, on J. Tõnisson samal ajal juhtivalt tegev olnud ka kirjanduslikkudes organisatsioonides.

Esimene kirjanduslik organisatsioon, kus J. Tõnisson oma huviharrastusi taotles rahuldada, oli Eesti Kirjameeste Selts. Selle seltsi liikmeks astus ta ühes mitme teise ärksama noormehega juba a. 1890, olles veel üliõpilane. Ühes teistega oli seal ta taotluseks tervendada seda läpastanud vaimset õhkkonda, mis valitses seltsis J. Kõrvi ja teiste temataoliste venestajate mõjul. J. Tõnisson sai tol ajal teataval määral tervendajate juhiks, pärast seda kui ta 1892. a. esimesel koosolekul jaanuari algul tenavalt ja julgelt seltsi elu mürgitajate vastu välja astus, nõudes seltsis era- poolettu asjaajamist ja põhikirja alusel tegutsemist ning eesti oma vaimse kultuuri viljelemist. J. Tõnissoni ülesastumine oli tol ajal mingiks värskendavaks tuulepuhanguks Eesti Kirjameeste Seltsis, nagu mäletavad veel mitmed sellest koosolekust osavõtnud isikud⁵⁾. Kahjuks seltsile kõigest hoolimata kevadet ei tulnud, küll aga lõplik talv: Eesti Kirjameeste Selts pandi Vene valitsuse korraldusel kinni. Sel puhul kirjutab J. Tõnisson irooniliselt:

„Ja, auk on järelejäänud Eesti rahva rinda, kui seda auku ka juba kümmekond või enam aastaid uuristatud on. Nüüd on kaevajatel aeg labidad selgavõtta ja vilistades ära minna, sest töö on tehtud!“⁶⁾

Kuid ega seepärast veel lootust ei kaotatud. Kohe hakati eestimeelsete meeste seas mõtet hellitama, kuidas uut eesti kirjanduslikku organisatsiooni ellu kutsuda. Ses suhtes olid mitmed isikud energiliselt tegevad, teiste seas eriti J. Tõnisson. Ta puudutas lehes ja erakirjades korduvalt uue kirjandusliku organisatsiooni küsimust. Käidi koos ja arutati, kuidas uut eesti vaimse elu keskorganisatsiooni luua. Üks säärane nõupidamine toimus Tartus a. 1898 kitsamas ringis, kus ka J. Tõnisson viibis. Seal arutati küsimust, kuidas „Eesti rahva keskel tõsist haridust edendada, mida just nüüd Eesti rahvuslise enesetundmise äratuks, alalhoidmiseks ja kinnituseks tarvis oleks“⁷⁾.

Uuel sajandil, kui venestamispuüe lõdveneb, hakkab uue kirjandusliku organisatsiooni asutamise mõte järjest reaalsemat kuju võtma. J. Tõnisson on peaõhutaja ja -algataja. A. 1905 on küsimus niivõrd küps, et J. Tõnisson saadab 18. veebruaril paljudele eesti kultuuritegelastele järgmise sisuga kutse:

„Et Eesti kirjanduses viimasel ajal nii vähe tõsist elu leidub, seisab muidugi üleüldiste asjaoludega otsekoheses ühenduses. Kahtlemata mõjub aga kirjanduse edu kohta takistavalt ka see asjaolu, et kirjanduse sõpradel ja kirjanikuandelistel iga kokkupuutumise võimalus, vastastikune äratus ja toetus puudub.

5) Koguteos „Jaan Tõnisson töös ja võitluses“, lk. 216.

6) Postimees 1893, nr. 100.

7) J. Tõnisson V. Reimanile. 4. VIII (23. VII) 1898. EK1A.

Et kirjandus oma ülesannet rahva vaimuelu tõstmiseks mõjukamalt võiks täita, sooviks „Postimehe“ toimetus üksikute kirjandusesõpradega läbi rääkida, kas ei oleks sünnis kirjanduse-ühisust elule kutsuda?

Sellel sihil kutsub nende ridade kirjutaja lähemaid tuttavaid reedeks 25. veebruariks 1905 kell 3 p. l. „Postimehe“ toimetuse ruumi sõbralikule omavahelisele nõupidamisele ja loodab, et Teie läbirääkimisest osa võtta katsusite.“

See koosolek toimus määratud päeval ja kokku oli tulnud ligikaudu 30 isikut, peaaegu kõik, kes olid kutsutud, teiste seas ka kirjanikud E. Enno, Aino Kallas, A. Kitzberg, Jakob Liiv, K. E. Sööt jt. Sellel koosolekul pandi esimene alus Eesti Kirjanduse Seltsile. 13. nov. (31. okt.) 1905 peetakse asutajate teine koosolek, 28. (15.) aug. 1906 kolmas. 19. (6.) aug. 1907 ollakse nii kaugel, et võidakse asutada Eesti Kirjanduse Selts. Kolmas koosolek ja samuti asutamise-koosolek toimuvad juba laiemal alusel ja neist võtab osa ka „Noor-Eesti“ ringkond kui kirjandusrahva noorem generatsioon. Kõigil neil koosolekuil etendab J. Tõnisson juhtivat osa. Esialgu ei kuulu ta küll Eesti Kirjanduse Seltsi juhatusse, kuid seltsi tegevusele seisab ta ometi väga ligidal. Seltsi suuremail koosolekuil on ta enamasti alati kohal ja võtab seal läbirääkimistel innukalt sõna, eriti keele ja kirjanduse küsimuste kohta. Viimasel teemal pidas ta seltsi jaanuarikuu koosolekul a. 1908 isegi kõne, esitades muu seas postulaadi, et kirjandus tuleb demokratiseerida ja rahvale kättesaadavaks teha⁸⁾, mis-sugust seisukohta ta on hiljemgi korduvalt propageerinud Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekuil ja oma ajalehes „Postimehes“.

J. Tõnissoni tegevus kirjandusliikudes organisatsioonides tähistab tema korrastuslikku huviharrastust kirjanduse põllul. Kuid J. Tõnissoni huvi kirjanduse vastu ei piirdu mitte üksnes kirjanduse lugemise harrastusega ega korrastusliku tegevusega, vaid ta on ka loovalt tegev olnud. Juba oma avaliku elu algusest peale taotleb ta vahetevahel kirjanduse kohta sõna võtta, esinedes kõigepealt arvustajana. Ta esimene pikem arvustus ilmus „Postimehes“ a. 1893⁹⁾. Selles on vaatluse alla võetud Juhan Liivi raamat „Kümme lugu“. Arvustuse sissejuhatavas osas avaldab autor muu seas ka oma vaateid kirjanduse kohta üldse ja eesti kirjanduse kohta eriti. Need vaated oma põhiolemuses on talle enamasti jäänud *mutatis mutandis* tänaseni. J. Tõnissoni arvates on tõsise kirjanduse nime väärt see kirjandus, mida kannab luulehõng ja milles jutulõng areneb loomulikult ning sundimata. Oma arvustuses määrab arvustaja kindlaks eriti oma vahekorra tol ajal moodi tuleva naturalismiga. Uus kirjandusvool naturalism

8) Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat I, lk. 9—12. Tartu, 1909.

9) Postimees 1893, nr. 43.

on talle vastuvõtmatu. J. Tõnisson ütleb naturalistliku kirjan-
duse kohta: „Aga kas see on luule? — Ei! See ei ole luule, ei
jaksa ka selle aset täita. Oleks see paraku nõnda, siis võiks ju
igamees luuletaja olla. Siis oleks iga õige, tõeline kirjeldus
romaan, iga pikem kohtuakt uudisjutt...“ Tullles teema enese
juurde, asub arvustaja Juhan Liivi raamatu „Kümme lugu“ suhtes
kiitvale ja tunnustavale seisukohale, öeldes lõpuks, et „seesuguse
parema toode laiali laotamise eest peaks iga kirjanduse sõber
hoolitsema. Muidu ei kao meil laisad, ei hakka ka tublimad
mehed oma sulge liigutama.“

Oma eitavat suhtumist naturalistlikku kirjandusse arendab
J. Tõnisson hiljem veel konsekvantsemalt edasi. Nii iseloomus-
tab ta eesti naturalistliku kirjanduse õit E. Särgava-Petersoni
jutustust „Ühe härja elulugu“ oma päevikus a. 1900 järgmiselt:

„Nagu enne lugemisel nii pidin nüüd ka kuulmisel ¹⁰⁾ tunnistama, et
E. Peterson'il mõtteid on, kuid ta kirjutab ilma südamega: meelemõru-
duses korjab ta meie rahvaelu viletsuse väljalt väikseid kivikesi kokku,
seab nad varesse ja nimetab seda jutuks. Mürki on seal sees, aga see
on kuiv kibe mürk nagu tiisikus. Kuju on silumatu, karvane, just kui
hernevartest kokku laaditud vammus“ ¹¹⁾.

Ei ole käesoleva artikli raamides võimalik kõnelda kõigist
arvustustest, mis J. Tõnisson on avaldanud. Ainult ühte maini-
gem veel. See on „Postimehes“ 1900 ¹²⁾ ilmunud pikk, põhjalik,
lehe kahest numbrist läbi käiv arvustus „Eesti Üliõpilaste Seltsi
albumi“ viienda lehe kohta. Arvustus on huvitav seetõttu, et siin
arvustaja lisab oma senistele veel uusi postulaate, mida tema loeb
hea kirjanduse vajalikkudeks lähtekohtadeks. Ta hindab „Eesti
Üliõpilaste Seltsi albumi“ viiendat lehte kõrgelt eeskätt selle-
pärast, et

„Säält käib puhas isamaalik vaim, kõlbline eluõhk ja kristlik põhjus-
mõte lugejaile vastu — mitte vagatseval kujul ega pääletungival viisil,
vaid vabalt, eluvärskelt, julgelt, nõnda et albumi sisu viististi ka neile,
kelle ilmavaade teine, saab meelt mööda olema, kui nemad seda ilma ees-
arvamisteta vastu püüavad võtta.“

Esitatud arvustustest nähtuvad need nõuded, mis J. Tõnisson
heale kirjandusele esitab. Need on luulehõng, rahvuslik vaim ja
kõlbline eluõhk. Ei ole raske märgata, et need postulaadid on
ka J. Tõnissoni üldise maailmavaate põhielemendid.

Kuivõrd südamelähedased on J. Tõnissonile kirjanduslikud
probleemid, näitab muu seas ka see, et kui ta 1893. a. lõpul vaba-
nes „Postimehe“ toimetusliikme kohustustest, koostab ta a. 1894
põhjaliku ülevaate 1893. a. eesti raamatuturul ilmunud trükim-

10) Jutustus kanti „Taara“ peol üliõpilase M. Punga poolt ette.

11) Koguteos „Jaan Tõnisson töös ja võitluses“, lk. 392.

12) Postimees 1900, nr. 288 ja 289.

gutest. Selles ülevaates on kõik trükingud registreeritud, liigitatud teoste ainetiku, kirjastuste ja ilmumiskoha järgi, toodud ka lehekülgede arv ja teoste hind. Ülevaade moodustab suure fooliokaustas käsikirja. Seda oma ülevaadet puudutades ütleb J. Tõnisson a. 1909 Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul:

„1893. aastal vihastas mind ka turukirjanduse laialilagunemine. Sellekohase materjali korjamisel sai kindlaks, et meil aastas umbes 50.000 rubla eest raamatuid ilmub. Arvasin siis, et sellest summast saaks 20.000 rbl eest kolportage teel laiale saata. Igasse maakonda pidi paar rändavat raamatukauplejat ametisse pandama, kes igas talus paar korda aastas käiksid; nad oleksivad võinud külades ka koosolekute kaudu ja muidu suuõnal hea kirjanduse kasuks poostagandat teha“¹³⁾.

See J. Tõnissoni poolt koostatud 1893. a. trükingute ülevaade on oma iseloomult huvitav ja ainulaadne töö. Ta säilib käsikirjas autori paberite hulgas.

Arvustuslike kude ja kirjandusteoreetiliste harrastuste kõrval viljeles J. Tõnisson samal ajal ka kirjandust ennast, esinedes seega mitte ainult teoreetilise kirjandushuvilisena, vaid ka loojana. J. Tõnissoni loovad kirjanduslikud harrastused tähistuvad ühelt poolt ilukirjanduslike kude tõlgetega, teiselt poolt algupärase loominguga. Tõlkinud on ta kõigepealt luulepalasid. Laiemale publikule on kindlasti teadmata, et tuntud ja akadeemilisele ringkonnale üldiselt omaseks saanud leinalaul „On vendadest meil lahkund üks siit ilmast“ on J. Tõnissoni tõlgitud vastava saksa-keelse laulu järgi; tõlge on tehtud ühe kaasvõitleja surma puhul a. 1892. Edasi on J. Tõnissoni tõlgitud kõik seotudkõnelised osad F. Dahni romaanis „Võitlus Rooma pärast“ ja F. Reuteri romaanis „Kui ma alles põllumees olin“¹⁴⁾. Kuna tõlkijad J. Ilves ja M. Põdder ei olnud seotud kõne mehed, siis pidi J. Tõnisson ise ülesande endale võtma ja luuletused tõlkima. Illustreerigu siin järgmine salm J. Tõnissoni tõlkeosavust:

Kilp kilbi, oda oda kõrval —
Meid kutsub Põhja ustavus,
Et kauge meresina sõrval
Õnn Tuule saarel algaks uus.
Sel saarel ustavus saab asu,
Sääl maksab vanne veel ja au¹⁵⁾.

Peale siin tsiteeritud laulu esineb romaanis veel ligikaudu 20 seotudkõnelist pala, mis kõik on J. Tõnissoni tõlgitud. Nagu nähtub toodud näitest, on tõlked oma aja kohta küllaltki latusad ja stiililt voolavad ning ilmekad.

13) Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat II, lk. 19. Tartu, 1910.

14) Mõlemad romaanid on ilmunud „Postimehe“ joonealuses ja ka eri raamatuna, esimene a. 1899, teine a. 1902.

15) Võitlus Rooma pärast. Felix Dahn'i ajalooline romaan. Teine anne, lk. 298. Jurjevise (Tartus) 1899.

Hoopis suurem kui tõlgete arv on J. Tõnissoni algupäraste luuletuste hulk. Neid on ta loonud arvult mõnikümmend. Esi-
mesed J. Tõnissoni luulekatsed kuuluvad läinud sajandi 90-ndate
aastate lõppu, millal ta oli juba „Postimehe“ toimetaja. Kõige
intensiivsem aga on ta luuletegevus 1905. a. eel- ja järelaastail.
Pärast a. 1910 ta luuleala enam palju ei viljele. Kuivõrd J. Tõnis-
son luuletajana tähelepanu leidis, nähtub sellest, et ta on G.
Suitsu ja K. E. Söödi poolt koostatud luuleantoloogias „Eesti
luule“¹⁶⁾ esindatud tervelt kolme luuletusega, samal ajal kui
mõneltki elukutseliselt luuletajalt on sinna paigutatud vaid üks
luuletus. J. Tõnissoni luuletused on ilmunud peamiselt „Posti-
mehes“ ja selle kaasannetes ning lisades, nagu „Lasteleht“, lehe
jutulisa, ajakiri „Linda“, „Postimehe“ kalendrid jne. Suurem
hulk neist aga on veel trükkis avaldamata. Need leiduvad autori
mitmesugustes paberites, muu seas ka tema päeviku katkendeis.

J. Tõnissonile ei ole luuletamine olnud kutsealaliseks tege-
vuseks, vaid lihtsalt vaimseks tarviduseks ja eneseavaldamiseks.
Ta on loonud töövaheaegadel ja puhkeviivudel, millest on tingi-
tud ka ta luuletuste vahelugemise-iseloom. Säärastena pakuvad
need luuletused väga väärtuslikku materjali J. Tõnissoni siseelu,
mõtete, tunnete, kannatuste ja kahtluste mõistmiseks. Oma luu-
letustes on ta avameelsem enda suhtes kui tavaliselt muidu oma
kirjutistes. Neis ilmneb ta isiku intiimsem pale, mis meile tema
kui rahvatribuuni ja poliitilise võitleja juures muidu varju jääb.
Avaliku elu tegevuses tunneme teda kui hoolimatut ründajat ja
teravat arvustajat, oma luuletustes esineb ta aga enesesetõmbu-
nud filosoofina, romantilise unistajana ja õrna ning nukrutseva
tundlejana. Säärane romantikasse kalduv elutunne esineb nii ta
lüürilistes luuletustes kui mõttesalmides ja sententsides. J. Tõ-
nissoni isiksuse põhijoon — idealistlik ja eetiline elukäsitus —
esineb ta luuletustes eriti markantselt, peale kõige muu aga ees-
kätt sisemine dünaamika. Selle näiteks olgu toodud üks ta
tüüpilisem laul, mis on loodud 1905. a. revolutsioonipuhangu
päevil oktoobris või novembris.

E l u.

Tuikuvad tuulehood,
Ägedad.
Tõusevad lainete vood,
Langevad.
Kõik käib kui katlas kuumavas,
Vesi kui vahul on veerlemas.

¹⁶⁾ Eesti luule. Kogu eesti luuletusi. Välja andnud K. E. Sööt
ja Gustav Suits. Tartu, 1910.

Lainetel kiikumask laev,
Laastuke.
Juhtijat väsitand vaev,
Mees higine.
Tuulel võim tõusmas veel.
Mäss järel ja põrgu on eel.

Küllap varsti ju kaon.
Lõpul kõik.
Võitlusest puhkele vaon —
Rahu läik.
Kuid seni kui laineil veel sõit,
Veel võitlus, veel võimalik võit! 17)

Mis võiks J. Tõnissoni mõtteid ja meeleolusid 1905. a. revolutsiooni tormlemisel paremini tõlgitseda kui see laul?

J. Tõnissoni luuletuste laadi ja luuletaja mina mõistmiseks on üks tüüpilisemaid ta 17. (4.) juunil 1908 vanglas loodud, seni avaldamata luuletus, mis on pühendatud „Postimehe“ pere ühele liikmele viimase pulmapäevaks. Toome siin ainult kolmanda ja neljanda salmi.

Lõngale juurde
Lõnga loob
Kangasse suurde
Me elu koob
Igavik,
Karikast viha
Ja õnne hool,
Leina ja iha
Valab sel sool
Olevik 18).

Erilise ja seejuures üsna tähelepanedava murdosa J. Tõnissoni luulest moodustavad lastelaulud, mis hõõguvad sisemisest soojusest ja on lihtsad vormilt, näiteks:

Külm ja noorus.
Külmamees kõndimas õues,
Pakane paukumas.
Südame ümbergi põues
Soojust tal suretas.
Härmatis kulmusid ehib
Silmadelt säramas jää;
Hingest kui õudsust tal vahib
Tarretust kannab pää.
Kuhu ta vaatab, säääl vaikus,
Kuhu ta astub, säääl surm.
Mets, mis kord rõõmsasti kaikus,
Hingetu aas ja nurm...
Ainult üht hiiglast ma ilmas
Tunnen, kes kangem kui külm.
Tuluke säramas silmas,
Rammu tal varjamas hõlm.

17) Linda 1905, nr. 49—52.

18) J. Tõnissoni päevik 1908.

Noorus see võidumees kange
 Talveski hing tal veel kuum;
 Uppu ei tuisusse, hange,
 Kao ei külma ta tuum!
 Nooruse jõud ja lootus
 Vanugi võidule viib,
 Enne kui kustub kõik ootus
 Külmanud julgusel tiib 19).

Analüüsidest J. Tõnissoni luule vormielemente ja stiilivõt-
 teid näeme, et ta jälgib enamasti ärkamisaja ja järelärkamisaja
 tähtsamate luuletajate nagu L. Koidula, M. Veske ja J. Tamme
 eeskujusid.

Oma sententsides on J. Tõnisson ilmselt F. R. Faehlmanni
 mõju all, kirjutades distihhoni vormis, näiteks:

Igaüks algus on raske, veel raskemaks lõppu võib kiita:
 Algust on tegemas kõik, vähedel korda läeb lõpp 20).

Umbes niisama palju kui luuletusi, on J. Tõnissonil ka
 proosapalu. Proosa alal ei viljele ega arenda ta ulatuslikumat
 kompositsiooni, vaid loob lühiloo ja laastu vormis. Tema proosa-
 toodangu moodustavad väikesed elupildid, loodusekirjeldused ja
 mõistulood, millest mitmed on memuaarilise ja autobiograafilise
 sisuga. Juhuslikult nagu autor nad on loonud, kannavad nad ka
 juhuslikkuse pitsert. Säärastena nad ei taotle stiililt ja kompo-
 sitsioonilt viimistletud vormi, on aga seejuures seda värskemad
 ja siiramad sisult. Neisse on autor valanud palju silmapilgu-
 meeolusid, mõtteid, tundeid ja unistusi. Mitmeis neist on eriti
 kandev idee ja juhtiv mõte esile tõstetud. Nagu J. Tõnissoni
 luuletustes, on ka ta proosapalades kandvaks põhielemendiks
 idealistlik elukäsitus, eriti neis, mis taotlevad olla laste ja noorte
 lektüürriks, ja lastele ning noortele on J. Tõnisson suure hulga
 oma ilukirjanduslikke palasid pühendanudki. Viimased on nagu
 kodunurmelt nopitud lilled, mis autor punub noorusmaa mälestus-
 pärgadeks. Emakuju, kodumaja, jõuluaeg, järvekallas, noorus-
 elu — need on peained ja -motiivid, mida autor oma lugudes
 käsitleb. Pearõhk langeb neis kirjeldavale elemendile, vähem
 rõhku langeb jutustavale ja kahekõnelisele. Kirjeldavas osas
 mõjuvad J. Tõnissoni ilukirjanduslikud proosapalad kõige eht-
 samalt ja vahenditumalt.

Silmapilgu-meeolus nagu J. Tõnissoni ilukirjanduslikud
 proosapalad on loodud, on nad ka laialipillatult siin-seal ilmunud,
 peamiselt muidugi autori enda perioodilistes väljaannetes, nagu
 „Postimehes“, „Lastelehes“, „Lindas“, piltidega ilustatud kirjan-

19) Lasteleht 1904, nr. 12.

20) Eesti luule, lk. 279.

duslikus, kunstilises ja teaduslikus nädalikirjas „Virmalised“ jne., aga ka koguteostes ja albumites, nagu „Eesti Üliõpilaste Seltsi albumis“ ja mujal.

J. Tõnissoni ilukirjanduslikus vormis loodud proosapaladest on eriti kaks oma sisult autori suhtes tüüpilised: „Ema“ ja „Mis Peipsi kohab?“. Neist ilmus esimene „Virmalistes“²¹⁾ ja teine „Lastelehes“²²⁾.

Esimene on otsast lõpuni autobiograafilise sisuga ja kujutab ühte õrna episoodi autori koolieast. Esmaspäeva hommikul vara läheb poiss jala kooli — Viljandisse, kuhu on 15 kilomeetrit. Ema läheb teda saatma, aidates kanda leivakotti. Säärane headus ja armastusmeelsus ema poolt teeb poisi meele härdaks, kui ema ta jumalaga jätab ja hakkab tagasi minema. Poiss istub kraavikalda maha ja mõtleb kaua heale emale, olles haaratud sügavast elamusest. See elamus sai talle tähtsaks pöördemomendiks elus. Ta hakkas nüüdsest peale mõtlema ja tundma nagu teadlik noor-mees, mitte enam kui muretu poisike.

Peale psühholoogilise külje on see lugu huvitav veel olustikuliselt, lastes heita pilku eesti taluella ligi 60 aastat tagasi, taluinimeste vahekordadesse ja tööruhmamisse. Sellest loost saame usutava pildi taluinimestest, -elust ja -olustikust. Kõigepealt aga näeme siit, kui suure armastuse ja hardusega J. Tõnisson oma emasse suhtub.

Hoopis teist laadi pala on „Mis Peipsi kohab?“. See on väliselt kujult loodusekirjeldus, sisult aga sümbolistlik eesti rahva saatuse kujutus. Selle kirjelduse peidetud, aga siiski ilmne peamõte on sihitud venestamise surve vastu, mis tuleb ida poolt. Tol ajal, kui J. Tõnisson selle pala lõi, oli Vene riigivõimu eesmärgiks meie väikerahva olemasolu lõpetada. Selles Peipsi kirjelduses loeme:

„Ida poolt kerkib taevaservale õhuke pilvevina... Pilverangad lähevad paksemaks... Nagu nõiduse väel on korraga kõik muutunud... Kõrgele üles kargavad veekiired, nagu sirutaks salalik aluspõhja elukas oma sada keelt välja, et ära neelata, mis temal ette juhtub... Oo... Oleks kallas madalam ja kaitsetamm nõrgem — kadunud oleks meie päävarjuke, jäljetult ära pühitud meie pesaasemeke!

Kes tahab seista nende vägevate lainete vastu ja paika pidada nendest mühisevatest veevoogudest hoolimata, see tehku oma maja kindlale alusele ja veeretagu suured kivid oma õue aia ette, et maru ega torm ei suudaks hävitavaid laineid üle kaitsevate kivirahnude suruda. Ja istutagem häid visasid puid kaldaservale, et nemad oma juured laiali ajaksivad ja kivirünkaid kinnitades meie majakest ja eluasemekest vihasete veeainete päiletungimise vastu võiksivad varjata.

21) Virmalised 1913, nr. 1.

22) Lasteleht 1901, nr. 11.

Sest kui Peipsi kangesti kohab, siis ei ole meie väiksel majakesel ühtegi hääd oodata.“

Vahest ainult seetõttu, et J. Jõgever oli tsensoriks ja et pala avaldati säärases süütus väljaandes nagu „Lasteleht“, pealegi veel ilukirjanduslikus vormis, võis ta ilmuda. Muidu ei oleks ta kindlasti mitte trükimusta näinud. Huvitav on märkida, et tänapäev ühe moodsa lugemiku autorid ei suvatsenud või ei julgenud seda pala oma lugemikku mahutada, kuigi küsimus oli tõsiselt kaalumisel.

Harrastades lüürika kui ka jutustava luule viljelemist, katsetas J. Tõnisson ka draama alal. Vanglas kinni istudes 1908. a. Viiburi üleskutsele allakirjutamise pärast kirjutas ta kolmevaatusliku draama nimega „Üks i“, mis on aga jäänud seni trükkis avaldamata. Kuuldavasti käsitleb ta selles oma elu ja saatust. See on kõik, mis selle draama kohta teada on.

Käesolev kirjutis ei ole seadnud enesele ülesandeks tühjen-davalt käsitleda J. Tõnissoni kirjanduslikke harrastusi. Selles on püütud vaid üldisi piirjooni tõmmata. Kuid needki näitavad küllalt selgesti J. Tõnissoni ulatuslikku osa eesti kirjanduslikus arengus.

J. Roos.

100 AASTAT GUSTAV ADOLPH OLDEKOPI SURMAST.

Üsna kahe silma vahele on jäänud meie esimese eestikeelse ajalehe „Tarto-maarahva Näddali-lehe“ väljaandja Gustav Adolph Oldekopi 100 aasta surmapäev, mis möödus käesoleva aasta esimesel poolel, 26. aprillil. Kuna G. A. Oldekopile kuulub meie ajakirjanduse esivagude ajamine, siis pole kaugeltki üleliigne ta sajandal surmapäeval natuke lähemalt peatumine niihästi ta maisel matkal kui ka literaarsel tegevusel.

Kuid olgu kohe algul tähendatud, et Gustav Adolph Oldekopi kohta käivad eluloolised ja tegevusalalised andmed on õigegi kasinad ning puudevate teatmete saamine pole võimalik paremalgi tahtmisel. Nähtavasti jääbki meie ajakirjanduse pioneeri isiklik elu kuidagi valgustamatuks ja müstiliseks, tänapäevale kättesaamatuks, nagu on seda jäänud ta väljaannegi — „Tarto-maarahva Näddali-leht“, millest pole säilinud ühtki eksemplari.

Kus Gustav Adolph Oldekop sündis, pole lähemalt teada. A. Saareste andmeil (Eesti bibliograafiline leksikon, lk. 353), samuti Recke-Napiersky andmeil on G. A. Oldekop sündinud Haapsalus. Dr. C. C. Ullmann (Mittheilungen und Nachrichten für die evan-

gelische Geistlichkeit Russlands) arvab aga kõnealuse sünnikoha asuvat Angerburgis Ida-Preisimaal. Võib siiski arvata, et õigus on esimestel, kuna kõik G. A. Oldekopi lähemad omaksed, ka vennad, on elanud Tallinnas ja teistes tookordse Liivi- ja Eestimaa kubermangu linnades. Igatahes on kindel see, et maailmavalgust nägi tulevane eesti esimene ajalehemees 21. novembril a. 1755, seega 183 aasta eest. Kes olid G. A. Oldekopi vanemad, kas rikkad või vaesed, kas haritud või mitte, pole teada. Küll aga see, et ta koolihariduse sai Tallinnas toomkoolis ja teistes koolides. Keskkhariduse omandanud, siirdus tulevane teoloog ja literaat Saksamaale Halle ülikooli õppima usuteadust. Mis aastal see sündis ja kui kaua see kestis, pole teada. A. 1780, olles kolmkümmend viis aastat vana, omandas ta cand. theol. astme ja järgmise aasta 19. detsembril ordineeriti ta Põlva kiriku õpetajaks. Kahekümnenelja-aastase tegevuse järel Põlvas kirikumehena leiab Gustav Adolph Oldekopi töö sel määral kõrgemalt poolt tunnustust, et ta määratakse abipraostiks.

Kokku elas G. A. Oldekop Põlvas tervelt 38 aastat. Lahkudes sealt vana mehena, elas ta veel küll 18 aastat Tartus, kuid vanaduspäevad ei andnud midagi säärast, mis kaaluks üles G. A. Oldekopi töö ja tegevuse Põlva ajajärgul. Kas eesti ajakirjanduse esivagude ajaja lahkus Põlva pastoraadist a. 1820 vabal tahtmisel või mingisuguste arusaamatuste tõttu, selle kohta puuduvad faktilised andmed, kuid alused viimase arvamiseks ei puudu. Kuigi G. A. Oldekop märgib ühes säilinud kirjas Põlva kirikunõukogu liikmeile, et tal on mälestused Põlvast head, peab arvama, et ta Põlva-päevad olid üsna rasked, eriti mis puutub ta rahalistesse asjadesse. J. Ch. Schwartzi andmeil pidi G. A. Oldekopi järglane J. G. Schwartz maksma lahkunule ta elu lõpuni 30 vakka rukkeid, millest G. A. Oldekop sai kätte 10 vakka, kuna kaks kolmandikku, s. o. 20 vakka, müüdi Põlvas ta võlgade katteks.

Maisest maailmast lahkus G. A. Oldekop igavestele elumaa-dele Tartus 26. aprillil a. 1838. Alles 21 päeva hiljem, s. o. 17. mail, maeti ta Põlva kalmistule — mitte Tartu rahuaeda, nagu mõnes tema biograafias on märgitud. Põlva kalmistule matmist tõendab kirikuraamat, kus on saksa keeles märgitud: „... maetud ta enda soovil Põlvas 17. mail 1838. aastal.“

Kui G. A. Oldekop suri, siis ei kirjutatud temast üheski tole-aegses väljaandes. Alles pool aastat hiljem, 13. novembril toob „Inland“ ta surma kohta 8-realise sõnumi.

Mis puutub kõnealuse isiklikusse elusse ja teoloogilisse tegevusse pikkadel aastatel Põlvas, siis selle kohta puuduvad, nagu

juba eespool tähendatud, kirjasõnalised teatmed. Suulised andmed ta kaasaeglaste järglastelt aga räägivad, et vahekord rahvaga olnud G. A. Oldekopil hea. Ta olnud niisama kõrgelt tunnustatud kuldsuu kantslis kui ta kolleeg Johann Philipp von Roth Kanepis, kellega koos ta andiski välja esimese eestikeelse ajalehe. Ka olnud G. A. Oldekopil vahekord sakslastega sobiv, vähemalt esialgu. Hiljem muutunud see siiski halvaks, ja seda just eraelulistel põhjustel, nimelt naise pärast.

Kui G. A. Oldekopi esimene naine suri, hakkas ta varsti pärast seda sõbrustama oma teenijaga. See vahekord jõudis nii kaugemale, et mõlemad laulatati abiellu. Kuna Dorothea-nimeline G. A. Oldekopi teine elukaaslane oli võrsunud lihtrahva hulgast, siis loomulikult ei meeldinud nende abielu põrmugi kirikuvalitsejatele sakslastele. Tekkis lõhe ning küllap see andiski peapõhjuse G. A. Oldekopi lahkumiseks Põlvast Tartu, kus ta käsi ei käinud kaugeltki mitte muretuse radadel.

G. A. Oldekop oli oma aja üks tublimaid kirja- ja keelemehi, kuigi ta tegevus ei olnud praegusaja mõiste järgi eriti viljakas ega ka mitmekülgne. Ometi oli ta töö „Tarto-maarahva Näddali-lehe“ juures Joh. Philipp von Rothi kõrval, kes oli eeskätt lehe finantseerija, suurem ja vastutusrikkam.

G. A. Oldekopi literaarset tööd tähistavad järgmised trükingud. A. 1820 ilmus temalt „Liivlandi Marahva Säedus“ (Tartus). See on lõuna-eessti-murdeline teos, kirjutatud koos L. W. Moritzaga O. V. Masingu põhja-eessti-keelse tõlke põhjal. Kaks aastat hiljem ilmus G. A. Oldekopilt Sturm järgi koostatud ilmalik-vaimuliku sisuga raamat „Mõtlemisse Jummalaga tegude päle“, kuna „Bericht der Pölvischen Hilfsbibel-Gesellschaft für 1817 in dem (5-ten) Generalsbericht der Dorpatschen Abtheilung der russ. Bibel-Gesellschaft“ ilmus varem, nimelt a. 1818.

Need teosed ei etenda kuigi suurt ega väljapaistvat osa meie mineviku trükingute kõrval. Kuid nad tõid autorile mõningaidki sekeldusi ja raskusi. Nii kõneleb üks dokument Põlva koguduse arhiivis, et „Liivlandi Marahva Säeduse“ honorar on pandud võlgade pärast aresti alla.

Mis puutub G. A. Oldekopi ilukirjanduslikku loomingusse, siis pole see kuigi suur. Kogu ta kindlalt teada olev toodang on avaldatud Rosenpläneri „Beiträge's“ (nr. 16, a. 1823) kaheksal ja poolel leheküljel. Seal leiame neli luuletust, millest kaks („Pimmeda innimese kaibdus“ ja „Ello rөөm“) on tõlked, kuna kaks („Päivlik“ ja „Varblanne“) on algupärased. Et viimased on saanud hiljemgi tunnustuse osaliseks, tõendab asjaolu, et „Varb-

lane“ esineb C. R. Jakobsoni „Kooli lugemise raamatus“, nime all „Oh sina väike värvuke“.

Võib arvata, et G. A. Oldekopi luulelooming oli siiski suurem. Seni nägemata „Tarto-maarahva Näddali-lehes“ pidi avaldatama rohkesti luuletusi. Ning et selle sisu täitmine lasus G. A. Oldekopi õlgadel, siis võis seal ilmuda ka tema seni teadmata värse. Ka leidub Põlva kirikuarhiivis G. A. Oldekopi käekirjaga kirjutatud luuletusi, millest üks on täielikult avaldatud arvatava G. A. Oldekopi luuletusena „Õitsituledes“ nr. 13, a. 1935.

Oldekop-Rothi „Tarto-maarahva Näddali-lehest“ pole säilinud teatavasti ühtki eksemplari. Ometi on seda rariteetset väljaannet mõnedki näinud ning kadunud H. Prants võis lähemalt kirjeldadagi meie esimese ajalehe välimust ja sisu artiklis „Eesti ajakirjanduse algradadelt“ (Õitsituled, nr. 2). J. Ch. Schwartz, kes mäletab oma isa ja isaisa seletusi G. A. Oldekopi ajalehest, teab tõendada, et lehe sulgemise järel peale 41. numbrit a. 1806, milles kirjeldati Austerlitz'i lahingut, on J. G. Schwartz Oldekopi järglasena Põlva pastoraadis rahuarmastaja ja mittepoliitilise inimesena lasknud hävitada kõik „Näddali-lehe“ säilinud eksemplarid. Lehe levitamine toimus kiriku ukse ees ja selle hävitamise propaganda võis ka väga head vilja kanda kantli kaudu. Seepärast on ka vist üsna lootusetu leida Põlvast või selle ümbruskonnast kadunud „Tarto-maarahva Näddali-lehte“.

Gustav Adolph Oldekopi ajakirjanduslik tegevus ei piirdu- nud aga ainuüksi eespoolsega. Asudes a. 1820 Tartu, tegi ta siin katset teise ajalehe väljaandmisega. Tema poolt koostatuna ilmus a. 1824 „Kulutamise Leht“ (Estnischer Volksanzeiger), millest on säilinud üksikud eksemplarid Tartu Ülikooli Raamatukogus. Seda lehte ilmus arvatavasti ainult viis numbrit, kuna säärase mittetasuva trükingu avaldamine käis väljaandjale majanduslikult üle jõu.

K. Ehrmann.

ED. VILDE LOOMINGU KÕRGAEG.

1.

Eduard Vilde kirjanduslikus tegevuses, nagu iga teisegi vabakutselise kirjaniku toodangus, esinevad eriilmelised loominguperioodid, mis iseloomustavad ta kirjandusande ja loomistöö kujunemist.

Esimesel loominguperioodil (1882—1892) kannab Vilde toodang eelharjutuste ja suunaotsimise kõikuvat märki. Ta teoste

ainevaldkond on väga laialdane, aga ka ebastabiilne. Seesama nähtus ilmneb ka ta ajaviitejuttude väljendusviisis, kus üksteise kiuste nõuavad eluõigust vastakad stiilielemendid.

Teisel loomingujärgul (1892—1909) on Vilde ennast leidnud. Temast on kujunenud sotsiaalse põhivaatega realistlik romaani-kirjanik, kes ühiskondlikku elu kriitiliselt valgustab laiahaardelises perspektiivis, elupahesid paljastab ja sotsiaalseid reforme taotleb. Ta tollaegseid romaane karakteriseerib väheste kunstiliste ilustamisvõtetega münditud, ladus, asjalik stiil ja kompositsiooniline viimistlematus. On arvatud, nagu johtuksid Vilde teoste ülesehituslikud puudused peamiselt sellest, et autor kirjutas neid osade kaupa ajalehtedele ja seejuures kaotas sideme romaani algusosaga. Selles võib ju terake tõtt peituda, aga pr. Linda Vilde-Jürman, kellel on õnn olnud kadunud sõnameistri loometööle kaasa elada, põhjendab Vilde romaanide kompositsioonilist ebaproportsionaalsust eeskätt autori huvi ja innu kahanemisega teoksil oleva teose vastu selle viimaste peatükkide sõnastamisel. Vilde kui vaheldust ihkava luulenatuuriga kirjanik ei suutnud jääda kauemaks ajaks ühe ning sellesama teose ideestiku piiratud maailma. Kui tal olnud kirjutatava romaani sündmustik ja probleemid lõpuni mõeldud, teinud ta juba eeltöid uue teose loomiseks. Selle tagajärjel pole ta lõpp-peatükke kirjutanud säärase andumuse ja ainesse süvenemisega kui teose algusosa.

Kolmas loomingu periood (1909—1933) tähistab Vilde kirjanduslike suursaavutuste kõrgaega, millal valmisid ta kunstiküpsed väärtteosed ja said kunstilist kohendust ning tektoonilist tihendust ta varasemad tooted. Sel ajastul olid Vilde töötamistingimused ja majanduslikud olud niivõrd lahedad, et ta võis takistamatult pühenduda kirjanduslikule loominguale. Samuti oli jõudnud täisikka Vilde vaimne isiksus, mis kiirgas teoste kaudu esteetilis-eetilisi väärtusi.

2.

Uue žanrina Vilde loomingu kõrgajal kerkib esile draama. Oleme ikka imestelnud, missuguse spontaanse loomiskerguse ja voolava jutustamisladususega on kirjutatud Vilde eepilised teosed. Kuid seda sundimatut tegevuse esitamise oskust tabame vähe ta dramaatilises toodangus. Näidendi kindlajooneline ja vähepainduv vorm ei näi vastavat Vilde kui tüüpilise romaani-kirjaniku avarakaarelisele käsitusviisile. Kui eepikas esineb Vilde „kutsutud ja seatud“ jutumeistrina, siis draamatikas konstrueerib ta kainelt, projektipäraselt situatsioone ning int-

riigi, et laialipillatud elunähtusi koondada ja kondenseerida sihipiidlikuks tegevustikuks.

Huvitavaid loomispsühholoogilisi seiku jutustab pr. Vilde sellest, kuidas ta abikaasa on draamade sündmustiku arendamisel sattunud kui mitte just ummikusse, siis vähemalt kõhelusse. Vilde olevat püüdnud sündmusi ja tegelaskujusid kirjeldada võimalikult suure usutavuse ja ehtsusega. Seepärast ta kaalutelnud iga vähimat motiivi ja küsinud abikaasa arvamist, kas näidendis kujutatud tegelaste toimingud on psühholoogiliselt põhjendatud ja usutavad. „Pisuhänna“ koostamisel kahelnud Vilde kaua selles, kas Sander tõesti hakkama saab säärase eba-ausa teoga, et ta Piibelehe teose laseb ilmuda omaenda nime all. Veel rohkem usumatuna tundunud autorile Piibelehe hulljulge kelmustemp — minna Vestmani tütrele ta enda varaga kosja. Et selle tüssamise- loo usutavust vaagida, esitanud Vilde oma abikaasale küsimuse: „Otsusta oma südametunnistuse järgi, kas sina oleksid sõandanud seda teha!“ Kui viimane vastanud, et ta oleks vaid kartnud nii toimida, siis sõnanud Vilde: „Kui selle teo kordasaatmine on seotud ainult kartusega, siis on see võimalik.“ Samuti Vestmani repliikide sõnastamisel vajanud Vilde kirjandushuvilise abikaasa kaasabi. Ta küsinud, mis Vestman siis teeb, kui Piibelehe pettus avalikuks tuleb. Proua vastanud: „Satub vaimustusse!“ Vestmani käitumise lahendamisel Sanderi auhinna-saamise puhul tulnud pr. Vildele meelde tõestisündinud juhtum Põltsamaa laadalt. Seal andnud keegi taluperemees tsirkustolale, kes kutsunud rahvast mõõganeelaja kunsttükke vaatama, 10 kopikat, ilma et ta oleks etendusele läinud, seejuures lausudes: „Mis ma suvel teki alla lähen, ma usun nägematagi seda.“ Selle peremehe taoliselt paneb autor toimima ka Vestmani, kes pole huvitatud Sanderi auhinnast, vaid ütleb: „Usun ilma tähetagi, kulla poeg!“ Draamas „Tabamata ime“ pole Vilde rahule jäänud sellega, et Eeva Marland julgeb maalija Kullile öelda: „Kui kunst sind ei toida, siis võta mõni muu amet.“ Ta uskunud nimelt, et iga tühisemgi inimene on seotud oma kutsetööga hingeliselt, mitte ainult leiva- teenistuse huvides.

Vilde näidendeis on rohkesti tõsielulisi sugemeid, ehkki teisendatud kujul. „Tabamata ime“ probleemistik on välja kasvanud Tartu oludest. Näidendi peateema — „traagiline lugu kunsti- desperaadost“ — läheb tagasi käesoleva sajandi esimesse kümnendisse, kui ajakirjanduses palju kirjutati meie tookordse viiuliku- kunstniku Julius Sõrmuse kontsertmatkadest Skandinaavias ¹⁾.

1) Pr. Linda Vilde teateil.

Teatavasti võlus Saalepi elav teisik J. Sõrmus, keda mõnel pool nimetati muretõlgitsejaks, publikut rohkem oma proletaarliku meelsusega kui kõrge kunstiga, aga ta abikaasa ei lakanud uskumast Lilli-taoliselt oma mehe kunsti-imesse, ehkki ta ei suutnud oma tundepärase viiulimänguga seda esile kutsuda. Kas meie tolleaegsete kunstnike kuulsuseiha avaldus sel määral, nagu seda draamas kujutatakse, see polegi teose sisuväärtuste hindamisel oluline. Tähtis on aga see asjaolu, et „Tabamata ime“ pole kunstlikult loodud oks eesti kultuuripuus, vaid peegeldab meie tärkava kunstielu omaaegseid väärnähtusi, mis olid seoses Leo Saalepi ja Lilli Ellerti elavate eeskujudega. Vilde ja ta abikaasa vaateid ning seisukohti käsitledavate kunstiprobleemide kohta kehastab teataval määral Eeva Marland.

„Pisuhänna“ tegelaskujudel on vähe sarnasust oma tõsieluliste prototüüpidega. Insener Sanderil on mõningaid väliseid ühtivaid jooni ühe tolle aja Tallinna advokaadist kirjanikuga ²⁾, Piibelehe meelissõna „tskae“ aga pärineb „Uudiste“ toimetaja leksikonist ³⁾. Kõnesoleva komöödia ideed, nagu naiste püüe olla väljapaistev oma mehe kuulsuse tõttu, on autorile õige sageli silma hakanud tegelikust elust. Vilde märkmikust leiame selle sisulisi notiitse: „Auahne daam pakub end armunud kirjanikule, kui see tema kuulsaks teeb“; „Naine, kes mehe ärimehelist geeniust jumaldab, kuni kelmus avalikuks tuleb“ ⁴⁾.

Pr. Vilde teab tõendada, et ta olevat isiklikult süüdi draama „Side“ ebaõnnestumises. Kirjanik tahtnud esialgu kavatsetavas näidendis kujutada, kuidas kangekaelne isa ja paindumatu poeg teineteisega konkureerivad, mille tagajärjel satuvad mõlemate ärid rahalistesse raskustesse. Kuid lõpuks jõuavad nad tõetundmisele oma teo ohtlikkusest, lepivad teineteisega ja naeravad oma senise rumaluse üle. Kuna pr. Vilde, kel polnud erilisi humoristlikke kalduvusi, ei saanud oma meest abistada kavatsetud komöödia koostamise töös antud põhisündmustiku raamides, kadunud Vildel endalgi huvi selle teema vastu. Hiljem võtnud Vilde „Sideme“ aineks ühe tõestisündinud loo Taanist, kus keegi krahv oma koolitatud poja, kelle kuulsuse arvel ta varem oli lootnud hiilata, seepärast hülgas, et see abiellus alamast seisusest pärineva neiuga. Sellest sotsiaalsest probleemist võis pr. Vilde kinni haarata ja oma kaasabi pakkuda ⁵⁾.

2) Prl. M. Ehvarti teateil.

3) Pr. L. Vilde teateil.

4) Ed. Vilde märkmikud. Vilde 6:23, EK1A.

5) Pr. L. Vilde teateil.

Küsime: mis andis Vildele tõuke draamade loomiseks? Kas sai ta mingeid äratusi väliskirjanikelt? Missuguse menu osaliseks said Vilde näidendid?

Teatavasti kerkisid Eestis käesoleva sajandi hakul ajakohased teatrihooned, kus vajati etendusteks näidendeid, millest meil oli aga suur pöud. Et teatrite tungivaile palveile vastu tulla, asus Vilde draamasid koostama. Väliseeskujudest veetlesid ja kütkestasid Vildet tähelepandavalt Ibseni draamad, mille ettekandmist ta jälgis sügava kaasaelamisega Saksa teatreis ⁶⁾. Ibsenilt on Vilde nähtavasti laenanud oma näidendite novellistliku laadi ja rõhutatud ideelise palgepoole.

„Tabamata ime“, mille loomiseks kulus pr. Vilde mälestuse järgi 8—9 kuud, valmis 1912. a. augustis. Käsikirja saatis Vilde trükkimiseks „Maa“ kirjastusele, kusjuures talle makseti honorari 30 rbl. poognast. Teose toimetas trükki „Maa“ kirjastusejuht Eduard Virgo, kes käsikirja keeleliselt läbi vaatas ja *-id-*lõpulised minevikuvormid, mis tema arvates esinesid ainult toatüdrukute keeles, asendas intelligentsile omaste *-ivad-*lõpulistega (*tulivad*) ⁷⁾. Sellesama põhimõtte järgi korrigeeris Virgo ka „Pisuhänna“ käsikirja.

„Tabamata ime“ ilmus raamatuna 1912. a. novembrikuu algul. Esimestel kuudel tekitas ta lugejaskonnas teataval määral elevust, aga see haihtus varsti, kui näidendiga lähemalt tutvuti. Teose levik oli üsna väike, ehkki raamatuid ilmus tollal vähe. Suurema tunnustuse osaliseks sai „Tabamata ime“ Tallinnas tegutseva Eestimaa Rahvahariduse Seltsi Kirjanduse Haruseltsis, kus määrati näidendi eest Vildele 100 rbl. autasu ⁸⁾. Kiitva hinnangu teose kohta esitas Th. Altermann, kes lavastas „Tabamata ime“ „Estonias“. „Kodune ja siiski nii europaalne on Teie töö,“ kirjutas Alterman Vildele, „esimene eesti näitemäng, millest mulle Öhtu Europa kultura õhk vastu lehvis, esimene, mis mu peale oma hingeelulise peensusega suurt mõju avaldas (II vaatus), see Teie hingeelu tundmine, Teie keel ja sorav konversation tegivadki Teie töö mu meelest nii armsaks, seadsivad ta kõrgemale, kui kõiki seniseid „eesti algupäralisi!“ ⁹⁾. Seda pateetilist ülistust ei

6) Ed. Vilde, Kogutud teosed XXXII, 1929. Draama „Side“ eessõna „Autorilt“.

7) Ed. Virgo — Ed. Vildele 1. (14.) IX 1912. Vilde 4:21, EK1A.

8) Ed. Virgo — Ed. Vildele 15. XII 1912. Vilde 4:21, EK1A.

9) Th. Altermann — Ed. Vildele 29. X (11. XI) 1913. Vilde 1:28, EK1A.

saanud kahjuks teised arvustajad-hindajad jagada, sest „Tabamata ime“ polnud sugugi puudusteta teos. „Teie „Tabamata ime“ oma aine kategoria uudusega ja läbitöötusega on meil huvitav teos,“ kirjutas tagasihoidlikus toonis Joh. Aavik, EKS-i auhindamiskomisjoni liige, „kuid ta oleks veelgi huvitavam romaanina“¹⁰). J. Aaviku seisukoht näib olevat objektiivne ja õige, sest „Tabamata ime“ kui loiu tegevuspingega teos sobib enam lugemistükiks kui lavaliseks ettekandeks, nagu autor ise on hiljem möönnud.

Vilde sõprade pealekäimisel taheti koguni „Estonia“ uut teatrihoonet avada „Tabamata ime“ esietendusega. Paljud teatri- tegelased, nende hulgas ka praegune president K. Päts, seisid sellele kavatsusele vastu¹¹). Ja neil oli selleks veenvaid põhjendusi, sest avada kunstitempel teosega, milles käsitletakse kunstilist ebaõnnestumist, oli enam kui ebakohane. Sel puhul kirjutas „Päevalehe“ peatoimetaja G. E. Luiga avameelselt Vildele: „Mis T[abamata] i[me]sse“ puutub, siis on tema sisu ja sihi poolest küll nende tundmuste vastane, millega Tall. Eesti teatrit tahaksime avada“¹²). Kõiki neid asjaolusid arvestades avati „Estonia“ Shakespeare'i „Hamletiga“ ja „Tabamata ime“ võeti repertuaari teise lavateosena. Selle esietendus toimus 17. okt. 1913.

Konversatsioonidraama „Tabamata ime“ ei pääsenud teatris lavaliselt mõjule. Teost etendati „Estonias“ kolm korda, kusjuures makseti Vildele etendushonorari 317 rbl. 69 kop., Peterburis kaks korda (autorile 60 rbl.) ja Tartu „Vanemuises“ samuti kaks korda (autorile 30 rbl. 94 kop.)¹³). Uuslavastusena etendati „Tabamata imet“ kirjaniku 60 aasta juubeli puhul a. 1925, millal teosesse suhtuti nähtava poolehoiuga.

Jättes kõrvale paljukäsiteldud Vilde toetusraha küsimuse, võime kokkuvõttes nentida, et Vilde „Tabamata ime“ ei leidnud eesti seltskonnas täit tunnustust, sest kõnesolevas draamas leidis tähelepandavaid puudusi, millest olgu nimetatud kompositsiooniline laialivalgusus ja lõtvus, vähene psühholoogiline usutavus ja kandvama põhiidee puudumine.

Vilde järgmine näidend, euroopaliku kuulsusega komöödia „Pisuhänd“, mille autor kirjutas a. 1913 umbes kuue kuu vältel, ei tekitanud mõtete ega arvamiste lahkuminekuid — kõik õnnitlesid üksmeelselt autorit. „Pisuhänd“ oli käsikirjas valmis

10) Joh. Aavik — Ed. Vildele 28. II 1913. Vilde 1:25, EK1A.

11) Ed. Virgo — Ed. Vildele. 1. (14.) XI 1912. Vilde 4:21, EK1A.

12) G. E. Luiga — Ed. Vildele 27. XI 1912. Vilde 2:29, EK1A.

13) Ed. Virgo — Ed. Vildele 1913. ja 1914. a. Vilde 4:21, EK1A.

1913. a. septembris ja „Maa“ kirjastus nõustus seda trükis avaldama autori poolt esitatud tingimustel¹⁴⁾. Raamat pääses müügile novembrikuus 1913, võites lühikese aja jooksul kõigi lugejate kiituse. Paljud teatrid pöördusid kirjastuse poole „Pisuhänna“ ettekandmise loa saamiseks.

„Pisuhänna“ esietenduse ainuõiguse omandas „Estonia“ teater 150 rbl. eest¹⁵⁾. Komöödiat etendati esmakordselt 24. veebr. a. 1914. Selsamal aastal etendati „Pisuhända“ tähelepanndava eduga Tartu „Vanemuises“, Viljandi „Koidus“, Peterburis ja mujal linna- ning maalavadel. Selle kõrval korraldasid nii „Estonia“ kui ka „Vanemuise“ tegelased „Pisuhännaga“ etendusteringreisi Eesti maanurkadesse ja linnadesse. Publiku huvi näidendi peenloomika vastu jätkus ka järgnevail aastail, nii et teose ettekandmist tuli korrata. Vilde meistikomöödia lavalise mõju kohta kirjutab Otto Peterson autorile järgmist: „„Pisuhänd“ „lõi läbi“ kindlalt ja puhtalt, ilma ühegi „agata“, või mõne muu kõrvaltähenduseta. Kohast, kus Sander Piibelehega I aktis kokku saab, hakkab publikumis naerukihin peale ja see ei lõppenud enne, kui näidend lõppes. Niisugust mõistlikku, mõnust, tervet (gesund) naeru mäletan Gogoli „Kosjad“ ettekandest“¹⁶⁾. „Pisuhänna“ etenduste honorari sai Vilde ajavahemikul 1914—1917 „Maa“ kirjastuse kaudu 711 rbl. 51 kop.¹⁷⁾. Sellele lisaks saatis „Estonia“ 1917. a. algul 724 rbl.¹⁸⁾.

Soome keelde tõlkis „Pisuhänna“ pr. Hilma Rantanen a. 1914, pealkirja all „Vihtahousu“, mida etendati Helsingi Rahvusteatri 1915. a. septembris ja 1918. a. talvel. Nagu Rahvusteatri juhataja J. Lahdensuo teatas, on „Pisuhänd“ saanud Helsingis publiku üksmeelse tunnustuse ja poolehoiu osaliseks¹⁹⁾. „Pisuhänna“ ettekandmist jätkati Soome maa- ja linnateatreis a. 1925 kuni a. 1931. Selle aja jooksul korraldatud etenduste eest saadeti Vildele honorariks 2 372,50 Soome marka²⁰⁾.

Saksa keelde tõlkis „Pisuhänna“ autor ise, tšehhi keelde prof. Josef Obr. Tšehhikeelne „Pisuhänd“ (= „Skřítek“) ilmus trükist a. 1931.

14) Ed. Virgo — Ed. Vildele 31. X 1913. Vilde 4:21, EK1A.

15) Ed. Virgo — Ed. Vildele 30. XII 1913. Vilde 4:21, EK1A.

16) Otto Peterson — Ed. Vildele 13. (26.) IV 1914. Vilde 3:17, EK1A.

17) Ed. Virgo kirjade alusel. Vilde 4:21, EK1A.

18) J. Linnamägi — Ed. Vildele 1. II 1917. Vilde 2:26, EK1A.

19) J. Lahdensuo — Ed. Vildele 29. IX 1915. Vilde 2:20, EK1A.

20) V. Pylkkänen — Ed. Vildele 24. XI 1928 ja 4. XII 1931. Vilde 3:26, EK1A.

„Pisuhänd“, meie üldinimlike probleemidega salongnäidend, pole oma huvitavust kaotanud tänapäevalgi. Seda iganematut komöödiat etendati uuslavastusena „Estonia“ teatrihoone 25 aasta juubeli pühul 1938. a. septembris.

Pärast „Pisuhänna“ ilmumist avaldati „Estonia“ ringkonnist soovi, et Vilde jätkaks oma draamaloomingut. Altermann ja Pinna tegid talle ettepaneku, et ta koostaks eesti elust kino-draama väheste tegelastega ²¹⁾). Kuna Vilde ei leidnud kohast ainet ega vormi säärase draamateose loomiseks, päriti talt teateid, kas tal endal pole mingit näidendit teoksil. Kui Vildelt saabus 1916. a. septembris teade draama „Pärija“ — hiljem „Sidemeks“ ümber nimetatud — koostamisest, omandas „Estonia“ selle näidendi ettekandmise ainuõiguse 1000 rbl. eest ja hakkas autorile honorari ette saatma, palvega, et ta käsikirja osade kaupa Tallinna lähetaks ²²⁾). Draama „Side“ I vaatuse käsikiri jõudis kohale 1916. a. detsembris, II, III ja IV vaatuse oma 1917. a. jaanuaris ²³⁾). See Vilde viimne lavateos, mis tuli „Estonias“ esietendusele 11. apr. 1917, autori osavõtul, valmistas pettumuse niihästi teatri juhatusele kui ka publikule. Teose eetiline eesmärk ei pääsenud maksvusele. Trükist ilmus „Säde“ a. 1921, „Rahvaülikooli“ kirjastusel.

4.

Kopenhaageni-ajastul oli Vilde uute eepiliste teoste väljaandja Joh. Lilienbach, „Mõtte“ kirjastuse omanik Tallinnas. See kirjanduslike kalduvustega sotsialistlik tegelane, keda A. H. Tammsaare on kaunis tõetruult kujutanud romaanis „Tõde ja õigus“ III kirjastaja Viljasoo nime all, oli suur idealist. Alati võitles ta mingi õilsa idee ja aate pärast, seejuures täiesti unustades omaenda isiku ²⁴⁾).

J. Lilienbach tundis end nagu kutsutud olevat kirjastama E. Vilde kui pahempoolsete vaadetega kirjaniku teoseid, mida tollal kõige rohkem loeti. Seepärast nõutas ta Vildelt kõigi uute jutustavate toodete väljaandmise ainuõiguse, vastutasuks lubades maksta kirjanikule 100 rbl. kuupalka ²⁵⁾). Vilde nõustus, aga varsti ilmnesis mõlemalt poolt rahulolematuse avaldused. Kirjanik pahandas, et talle ei tasutud korrapäraselt kuupalka, Lilien-

21) Ed. Virgo — Ed. Vildele 26. IV 1914. Vilde 4:21, EKIA.

22) J. Linnamägi — Ed. Vildele 26. IX 1916. Vilde 2:26, EKIA.

23) J. Linnamägi — Ed. Vildele 11. XII 1916 — 1. II 1917. Vilde 2:26, EKIA.

24) Pr. L. Vilde teateil.

25) J. Lilienbach — Ed. Vildele 27. IX 1913. Vilde 2:24, EKIA.

bach aga ei talunud seda, et Vilde tegi vahetevahel kaastööd kodanlikele ajalehtedele. Kui Vilde keeldus Eesti Kirjanduse Seltsilt vastu võtmast talle määratud toetusraha, palus Lilienbach, et see raha saadetakse tööliste „Kiirte“ jaoks — „laskematerjaliks nende endi vastu“²⁶⁾. Vilde lükkas selle eriskummalise ettepaneku muiates tagasi.

„Mõtte“ kirjastusel ilmus kõigepealt Vilde psühholoogiliste novellide kogu „Jutustused“ (1913), sellele ilukirjanduslikule väärtvalimikule järgnes samal aastal brošüür „Avalik kiri Eesti Kirjanduse Seltsile“, järgneval aastal pääsesid trükki „Muiged“, „Asta“, „Punane viir“ jt. Lilienbach püüdis ka raamatute välimuse eest hoolt kanda. Nii ilmusid „Jutustused“ heal paberil, ilustatud trükikaunististega, raamatu tiitellehe ees kirjaniku näopilt ühes allkirjaga.

Lilienbach, kellega Vilde oli pidevas kirjavahetuses, külastas sageli kirjaniku ema, et talle üle anda poja poolt tervisi, raamatuid, raha ja muid kinke. Kord viis Lilienbach Vilde emale „Jutustused“, „Avaliku kirja“ ja kirjaniku näopildid. „Pilti nähes,“ kirjutab Lilienbach, „ütles ta: See on ju Eedi! ja suudles seda. See oli liigutav ilus moment. Nii emalik ja lapselik ühtlasi“²⁷⁾. Vilde ema kustumatust igatsusest annavad kõige siirama tunnistuse ta enda kirjutatud südamlikud read (15. apr. 1912): „Sina teed minuga nalia et kutsud mind taani maale ei need liigmeid enam jäksa nii kaugele ränada need on väsind ja roitund ilma vaevata otavad mila rahu paiga savad minu vaim on alati teie juures aga teie ei nää teda nii kaua ju ära kui magan kui silmad lahti olede kohe meeles palvetan alati teie eest“²⁸⁾.

Vahemärkusena olgu tähendatud, et „Jutustuste“ populaarseim novell „Tooma tohter“ põhineb ajalehesõnumil, mille järgi kuskilt leitud revolutsioonitegelane on viidud haavatuna haiglasse, kus ta on üles andnud arst, kellele ta on avaldanud oma saladuse. Novellis „Kupja-Kaarli adjustaadid“ on kirjanik kujutanud oma isa, põlise mõisateenija kohaotsimise traagikat pärast 35-aastasest mõisateenistusest lahkumist.

Lilienbachi kirjad Vildele pakuvad mõningaid lisateatmeid „Mäeküla piimamehe“ saamisloo kohta²⁹⁾. Esmakordselt pärrib Lilienbach 1914. a. aprillis kirjanikult teateid, kas kavatsetavas

26) J. Lilienbach — Ed. Vildele 17. III 1913. Vilde 2:24, EK1A.

27) J. Lilienbach — Ed. Vildele 8. IX 1913. Vilde 2:24, EK1A.

28) L. Vilde — Ed. Vildele 15. IV 1912. Vilde 4:20, EK1A.

29) Vt. K. Mihkla, E. Vilde „Mäeküla piimamehe“ genees. Eesti Kirjandus 1933, lk. 425—436, 493—499.

teoses jutustatakse kodu- või välismaa elust. Sellest võime teha kaunis tõenäolise järelduse, et Vildel tärkas „Mäeküla piimamehe“ loomise mõte juba 1914. a. algupoolel. Millal Vilde romaani kirjutamisele asus, pole täpselt teada, igatahes toimus see kõige hiljem 1915. a. algul. Siis sõlmis ta 12. veebr. 1915 „Mõtte“ kirjastusäriga romaani väljaandmise kohta lepingu, mille esimene paragrahv on järgmine: „V. Maksim ja Lilienbach kirjastavad endi ühisel kulul ja tulul „Mõtte“ firma all Ed. Vilde uue, praegu teuksel oleva romani (kodumaa mõisaelust, pealkiri teadmata)“³⁰). Novembris 1915 teatab Lilienbach, et „Mäeküla piimamehe“ käsikirja saabumisel hakatakse raamatut otsekohe laduma. Käsikiri aga jõudis päralt alles 1916. a. märtsis, millal ka asuti romaani ladumisele. Teos ilmus juba aprillikuu esimesel päeval³¹).

„Mäeküla piimamehe“ keeleliste paranduste puhul kirjutab Lilienbach, et manuskript jätvat korrektori sagedasti kitsikusse. „Tundmata sõnadest ja lausetest rääkimata, mitmegi sõna kirjutamise puudub alatasa ühtlus (vasta — vastu, kontor — kuntur, jüripäev — Jüripäev)... Sõnadele, nagu „pisirentnikkuist“, „luiel“ ei pääse ühegi elava ega surnud keeleseadusega ligi. Teises kohas on Ketas as. K a t u. Mitmed laused on kahetähenduslised („Pragu Tõnu jalgade vahel“ pidas tsensor pornograafiliseks ja nõudis „põranda pragu“; olin loll, et järele andsin)“³²). Huvitav on märkida, et Vilde episoodilist tegelast K e t a s on kord tähistanud K a t u-nimelisena. Seda perekonnanime kandis teatavasti Ketta elav prototüüp³³).

Pr. Vilde jutustab, kuidas ta aidanud kirjutada „Mäeküla piimamehe“ lõpp-peatükki. Tõnu Prillupi surmasõidu kirjeldamisel on kirjaniku mõttekujutus hakanud lonkama ja ta pole enam edasi saanud. Vilde soovil on ta abikaasa kirjutanud paar lehekülge käsikirja. Selle osa aga olevat Vilde hiljem maha tõmmanud ja ise jätkanud romaani lõpuleviimist uuenenud meeleolus.

„Mäeküla piimamees“ oli Vilde viimane teos, mille J. Lilienbach kirjastas. 1916. a. augustis teatas Lilienbach kirjanikule, et ta ei soovi enam välja anda Vilde teoseid — ei kirjutatuid ega kirjutamatuid³⁴).

30) V. Maksim — Ed. Vildele 12. II 1915. Vilde 2:32, EK1A.

31) J. Lilienbach — Ed. Vildele 3. IV 1916. Vilde 2:24, EK1A.

32) J. Lilienbach — Ed. Vildele 25. III 1916. Vilde 2:24, EK1A.

33) K. Mihkla, E. Vilde „Mäeküla piimamehe“ genees. Eesti Kirjandus 1933, lk. 434.

34) J. Lilienbach — Ed. Vildele 9. VIII 1916. Vilde 2:24, EK1A.

Oma viimaseil eluaastail redigeeris ja uuendas Vilde oma seniseid tooteid. Ei olnud vanameister oma eluõhtul nii loomisergas ja kujutluselav kui noorpõlves ja keskeas. Samuti olid ta väljendusvahendid ühes areneva keelega täienenud ja tihenenud. Seepärast ei piirdunud Vilde õigekeelsuslike vigade parandamisega, vaid ta muutis tublisti ka lauseehitust ja leksikaalset külge. Sääraste põhjalike paranduste tagajärjel võitsid Vilde varasemad teosed kunstiliselt, kaotasid aga palju oma senisest värskusest ja lopsakusest.

Uute teoste loomine ei tahtnud Vildel vanaduspäevil hästi edeneda. Ta luigelaul — ideeromaan „Rahva sulased“ — jäi pooleli, hoolimata autori pingutavaist eeltöist.

Selles romaanis tahtnud Vilde kujutada meie tänapäeva ühiskonda, eriti selles valitsevat korruptsiooni. Ta püüdeks olnud näidata, et eestlased peaksid lahti saama Vene ajast pärinevast nn. kroonu-vaimust ja ükskord jõudma niikaugele, kus iga kodanik on võitlemas asja ja idee enda pärast. Kirjaniku arvates oleks võinud eesti ühiskondliku elu uuenemine teostuda mitte käskude ega keeldudega, vaid demokraatliku endakasvatuse teel³⁵⁾.

„Rahva sulaste“ sündmustiku lähtekohaks olevat Vilde valinud Eesti Vabadussõja. Ta teinud katseid tutvumiseks Vabadussõja tähtsamate frondipaikadega, aga haiguse ja muu töö tõttu pole need kavatsused täitunud. Samuti pole ta saanud astuda lähemasse kokkupuutesse nende inimestega, kes Vabadussõjast isiklikult osa võtsid. Seepärast jätnud ta romaani algusosa kõrvale ja kirjutanud mõned peatükid keskosast, mis posthuumselt ilmusid „Loomingus“ 1934.

Lehitsedes Vilde viimset märkmikku aastaist 1932—1933, paneme tähele, missuguse põhjalikkusega on autor „Rahva sulaste“ jaoks andmeid kogunud. Peatüki „Ametnikud“ puhul on ta vastust otsinud küsimustele: „Missugune õhkkond? Milline domineeriv meelsus? Kuritarvituste peapõhjused?“ Jne.³⁶⁾. Edasi on ta hankinud täpseid andmeid ametnike palkade kohta, tollioludest jm. Enne romaani loomise juurde asumist on kirjanik üksikasjaliselt iseloomustanud tegelasi väikestele eri lehtedele, sinna lisades ka elavate algkujude nimed, kelle juures ta on vastavaid hingeomadusi tähele pannud³⁷⁾.

35) Pr. L. Vilde teateil.

36) Ed. Vilde märkmik 1932—1933. Vilde 6:25, EK1A.

37) „Rahva sulaste“ tegelased. Käsikiri pr. L. Vilde käes.

Peame tõsiselt kahetsema, et surm ei võimaldanud Vildel oma viimset romaani meile tervikuna pakkuda. Nii jäid kogutud väärtuslikud teatmed kasutamata ja plaanitsetud romaani ideestik sõnastamata.

Vilde töötas oma loomingu kõrgajal tähelepanud ainesse süvenemisega. Kõik juhuslik ja tühine pidi kõrvale jääma, et esikohale nihkuks harukordne ja väärtuslik. Tegelasel valis ta hoolikalt, nende iseloomustamisel pidas ta kindlalt silmas, et loodud inimitüübid oleksid usutavad ja elulised. Teose sõnastust ja muid vormivahendeid rakendas ta peamiselt lähtudes esteetilisest printsiibist. Iga toote loomisel taotles ta niihästi sisu kui ka vormi alal uut, omapärast ja esmakordset.

K. Mihkla.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

K. A. Hindrey: **Loojak I. Nõid**. Romaan. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 166 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Tänavusügiseste kirjanduslike uudiste hulgas oli esimeseks ajalooliseks romaaniks Enn Kippeli „Issanda koerte“ esimene osa. Sellele on seltsinud nüüd teise ajaloolist ainetikku kasutava uudisena Karl August Hindrey „Nõid“, mis moodustab nagu Kippeli teoski esimese osa suuremaulatuslikust tervikust.

Enn Kippeli romaanis käsitletakse liivlaste alistamist kujutavaid sündmusi XII ja XIII sajandi vahetuselt, K. A. Hindrey romaan on asetatud kümmekond aastat hilisemasse aega, see käsitleb sündmusi aastaist 1211—1213, niisiis ajast, mil eestlased ja sakslased pärast esimesi ägedaid kokkupõrkeid olid jõudnud juba väsida ning hinge tagasitõmbamiseks sõlmisid 1212 kolmeks aastaks Toreida rahu.

Kõnealuse aja silmapaistvamaid sündmusi ei käsitle K. A. Hindrey enamasti siiski mitte vahenditult, välja arvatud ainult eestlaste retk Läti Hendriku elukohta Papendorpi 1211. a. kevadel ja leedulaste rüüsteretk Sakalasse 1213. a. talvel. Neistki sündmustest läheb Hindrey üle väga riivamisi; teisi siinkohal mainimata tolle aja tähtsamaid sündmusi puudutab ta aga päris kaudselt, lastes neid enamasti lühidalt kirjeldada mõnel pealtnägijal. Aga K. A. Hindrey ei taotlegi anda oma romaanis mingit pidevamat ülevaadet ajajärgu ajaloolistest sündmustest, ta pakub ainult pildi ühe isiku kujunemisest aja taustal.

Need on õige omapärase olud, milles Hindrey laseb areneda oma romaani kangelast Ihameelt selle noorpõlves. Veretasu eest põgenenud mehe üksik talu keset metsi ja rabasid, kuhu ei satu ühegi inimese jalg välismaailmast ja kust ei otsi keegi välismaailma viivaid teeradu, — see on Ihameele noorpõlve-kodu. Selles suure üksinduse südames teatakse asuvat küll teistki erakut, kardetavat nõida Musta Meegot, kuid see elab teisel pool ülepääsmatut raba. Aga isegi siis, kui sinna pääsekski, ei tohiks seda teha tema kurjuse ning kardetavuse pärast.

Võib kujutella, kuidas säärane erakluse ja müstilise hirmu õhustik mõjub arenevasse noorukisse. Teisel pool jõge ja raba kummitav kuri naaber annab otsalõppematut ainet kujutlusvõimele, närvikava muutub

äärmiselt tundlikuks ja vastuvõtlikuks kõige salapärase jaoks ning lõpuks tekib soodus pind isegi lausa haiguslike nähtuste esinemiseks.

Tugevama närvikavaga Ihameele vanem vend Kebja avastab küll viimaks, et hirmuäratav naaber Must Meego on juba ammugi surnud ja et teisel pool raba elab samasugune rahulik erak oma perekonnaga, nagu on nemadki oma isa, ema poolõe ja sulasega. Kuid see avastus on liiga hiline selleks, et Ihameele hingelises ja vaimses struktuuris midagi veel võiks põhjani-ulatuvalt muutuda. Ja tõepoolest, ega seda ei juhtugi. Kui Ihameel koos kahe noormehega sõbralikkuks saanud naabertalust kord talvel jahil olles metsas ära eksib ja poolkogemata välismaailma satub, siis viib ta sinnagi kaasa kuni haigluseni pingutatud närvikava. Aga veelgi rohkem: väsimus kauasest ekslemisest metsas, nälginine ja sügavaid muljeid tekitanud esimesed kokkupuuted välismaailmaga mõjuvad järsult kaasa selleks, et Ihameel jõuab haigluse eelduste juurest haigluse otseste avaldusteni.

Ühel ööl vahikorras olles näeb Ihameel oma elu esimese nägemuse. Visiooni, mis on ta haigluse esimeseks selgeks väljenduseks ja mis samal ajal teistele on kindlaks tõenduseks nõiale omaste võimete olemasolust Ihameelele. Tänu sellele nägemusele saab ta otsekohe kõigi kaaslaste hirmusegase imetluse objektiks ning ühtlasi Sakala silmapaistva nõia Harivalde õpilaseks. Harivalde juures arendab ta veel oma hüpnootilisi võimeid, õpib siis Saaremaa vägevamate nõidade käest lovesse langemist ning tahtlikku nägemusteni jõudmist näljutamise teel, ja vajalikkude oskustega nõid ongi valmis.

Juba Harivalde õpilasena puutub Ihameel kokku Lembituga, ja kui ta Saaremaal oma ettevalmistuse nõia-elukutseks on viinud lõpule, pöördub ta jällegi tagasi Lembitu juurde. Võiks arvata, et ta nüüd asub õpitud kunstide rakendamisele, kuid need ootused osutuvad petlikuks. Selgub, et Ihameele kalduvused nõiaaks saada on tingitud ainult miljöõ mõjust ja olukordade vastavast kujunemisest, kuna ta oma pärivuslike omaduste poolest on rohkem sõjamees kui nõid. Juba Saaremaal tungis temas ajuti terve sõdurinstinkt jõuliselt esile ning Lembitu juurde jõudes saabki temast sõdur, mitte nõid. Just sõjamehena on ta käesoleva romaani ulatuses oma rahvale kasulikum kui nõiana, just sõjamehena jõuab ta konkreetsete tegudeni, mitte nõiana.

Sel põhjusel tundub romaani pealkiri, kui see peaks käima Ihameele kohta, liiga vähe õigustatuna. Aga ka teised nõiad, nagu Harivalde või Saaremaa nõid Leiger, kuigi nad tarkadena etendavad silmapaistvamat osa kui Ihameel, ei ole üksikult võttes niivõrd keskses osas, et keegi neist väariks romaani pealkirja. Ja nõnda jääbki see, kes siis on õieti see pealkirjas mainitud nõid, lugejale hämaraks.

Ent see ei ole siiski mitte ainult pealkirja küsimus, see on lõpuks kogu teose keskendamise küsimus. Tähelepanu hajub ühele kesksemale kujule koondumise asemel võrdselt mitmele ja teos laguneb üksikuiks, eri tegelaste ümber koondatud ning üksteisega üsna nõrgalt seotud episoodideks.

Rohkem kui mõne tegelase isik, keskendab teost nõiduse probleem, kuid seegi kaob autoril ajuti kas pikemaks või lühemaks ajaks silmist. Aga need on siiski nõiakombed ja nõiduse olemus, millest selles raamatut saab kõige kujukama pildi.

Nõiduseks vajalikke psühholoogilisi eeldusi nii nõidade eneste kui ka neid uskuva rahva juures, nõiduse väliseid avaldusi ja kõike muud, mis siia kuulub, on jälgitud siiski küllalt tähelepanuvast lauses ja sügavuses. Kas kõiges selles on just eriti palju spetsiifiliselt eestilist või on siin peamiselt tegu kunstlike konstruktsioonidega nende teadmiste najal, mis on olemas ses suhtes paremini uuritud kultuurrahvaste või isegi mõnede praeguste primitiivrahvaste nõiakommetest, — kirjanduslikust seisukohast ei ole see nii oluline. Olulisem on see, kas autor sesse

küsimusse puutuvat materjali on suutnud pakkuda psühholoogiliselt usaldavalt ja muude olutingimustega küllaldaselt seotult. Näib nõnda, et kirjanik ses suhtes üldiselt on jõudnud rahuldavate tulemusteni, kuigi paiguti tunnukse mingit lõhestatust autorisuhete muutlikkuse tõttu.

Lugu on nimelt selles, et Hindrey osalt näib lähenevat kirjeldavaile nõiakommetele populariseeriva teadlasena, kes kõike püüab teha reaalselt mõistetavaks ja seletatavaks. Sealsamas jääb ta aga ainult vaatelejaks ja nähtu kunstiliseks kujundajaks, kellele vähimatki korda ei lähe see, kas kujutatav nähtus on ka reaalselt seletatav või mitte. Ilmestis oleks tulnud suurem sirgjoonelisus ses suhtes asjale kasuks: niisiis, embkumb, kas oleks püütud viia kõike seletatava tõenäolisuse alusele või jätta kõik üleloomulikuna lahtiseks.

Agas vähemalt osa sellest, mis praegu tundub Hindrey romaani juures puudusena, ei pruugi seda enam olla siis, kui ilmub teose nüüd veel puuduv osa. On ju mitmekõiteliste romaanide puhul seisukohavõtmine pärast esimest köidet alati üsna raske, ja Hindrey käesoleva teose puhul veel eriti. Sest „Nõid“ on selleks liiga väike raamat — see sisaldab ümmarguselt ainult pisut üle poolteisesaja lehekülje sõredat kirja —, et avarast küsimusest võimaldada suuremat ja selgemat ülevaatlikkust. Liiatigi on Hindrey detailiarmastus liiga suur selleks, et ta mõne temale eriti meeldiva detaili juurest nii kergesti raatsiks lahkuda ainult sellepärast, et asi oma üldistes raamidest oleks kõigiti ümmargune.

Seepärast jätkem esialgu tung suuremat kindlust taotlevate seisukohtade järele K. A. Hindrey romaani suhtes ja leppigem sellega, et mõnelgi „Nõia“ leheküljel on Hindrey taas primitiivse võitu looduslähedase inimese hingeelu ja seda inimest ümbritsevaid olutingimusi kujutanud sellise sugestiivsuse ja sügavusega nagu ei ükski teine meie ajaloolise žanri harrastaja, leppigem sellega, et on voorusi, mida saab nautida lõplikku seisukohavõtmist ära ootamata.

Oskar Urgart.

August Gailit: **Karge meri**. Romaan A. Johani vinjettidega. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 327 lk. Hind 3 kr. 75 s.

A. Gailiti „Karge mere“ huvi koondub mitte niipalju merele kui hülgeküttide saarele Liivi lahes; meri on mõjuvaks taustaks, tugevaks ning võitlusi põhjustavaks looduseelemendiks, mis piirab seda väikest omaette maailma. Siin valitsevad isaisade kombed, tööviisid ja arusaamised. Gailit algab romaani tulevaikuses ja svives päikeses: pikatoimne ja vaikiv hülgekütt Matt Ruhve viib saarele naiseks mandri-estlase Katrina. Lõpetatakse romaan kevadtalve tormide järelepäevil, kui lesestunud saarel Katrina ja armastuses karile joosnud pastoritütar Kelli lahkuvad saarelt. Nii annab lõpp algusega meeldiva kokkukõla ja üldisest karilejooksmisest hoolimata tundub lõpus kuigi tuuletõmbelist, ometi ka vabas-tavat kargust.

Teos pole keskendatud üksiku peategelase ümber, õige palju on autoril silma saare kõigile elanikele. Seejuures kerkib peatunnuseks üldine omaette olek. Siin saarel ei hoolita, kuidas elab too rahvas, kelle hulka nad kuuluvad, või riik, mille alamad nad on, ei hoolita, kas üldse on maakeral elu, tehnikat, mõttepinget, kunsti. Neid piirab saatusliku ning otsatu rõngana meri, millega tuleb võidelda ja kust tuleb hankida elatist, mis läheb kogu saarele ja mitte üksikperekonna või -isiku rikastumiseks. Hingelistelgi eluavaldustel pole suurt esinemisõigust, vaid need surutakse rinnakorvi, kui nad ei mahu liikuma paatunud kombe raamidest. Armastus on üksnes osake perekonna soetamise traditsioonist. Ainult üks elav niit ühendab neid muu kaugemaga, see on side minevikuga, ja see määrab kõne laadi, kõne sisu, mõtted, tööviisid, omavahelise suhtlemise.

Seda omaette olekut on Gailit kujutanud osalt sugereerivalt saare elanike endassetõmbumise, vaikimise ja mittereageerimise kaudu, kusjuures üldraamis ei tundu olulisena, kas see käsitus ja kujutus vastab reaalsele oludele, mida on ju hõlpus kontrollida, sest Liivi lahes pole Eestil saarekesi väga palju, kus oleks kirik, tuletorn jne. Lugeja niisugust suhtumist ajendab väga suurel määral see asjaolu, et saare elanikud ja nende teod on tõstetud peaaegu pidulikule, argipäeva hallidest piasiasjadest kõrgemale tasemele, niisiis pole ka ses osas tegu tavalise realistliku kujutamisviisiga.

Hülgeküttide saare kui omaette maailma kujutamisel on teoses küllalt palju tähtsust. Ja ometi ei kujune sellest teose peasisu.

Teost hingestab ja valitseb inimolemuse vastuoksuste mäng. Juba saare omaette olekus on ilmekat irdumist, Matt Ruhve kosimisloos ja tema ja Katrina kooselus on vastuoksusi, saarel on pastor, kes on sootuks teisest maailmast, tema tütar Kelli lehvib liblikana, samal ajal kui saare naised on Jumalast seatud tööloomadeks, on eriti drastilisi haruldustüüpe, nagu Epp Loona ja ta ema, Toora Jookus jne., väljast tungib primitiivsesse ning patriarhaalsesse saare-ellu rabelev linnalikkus raadiosaatejaamade lainete kaudu, püütakse saart eduteele viia ajakohaste püügiriistade ja tervishoidlike nõuannetega, mis aga kõik tundub saare elanikule kaelamäärimisena; nimekki tunduvad kummaliselt irdunudena. See väike omaette maailm on täis vastuoksusi, millede eest on autor hoolitsenud üsna agarasti.

Vastuoksuste peamiseks katsejäneseks kujuneb aga noor hülgekütt Eerik Lamm, kes on arenemiselt tõmp, kuid terviklik ning jõuline. Teda ihaldavad teose väljapaistvad naised: vabaarmastuse kultuse kandja Epp Loona, laevadeomanik ja elus palju näinud energiline daam Toora Jookus ja lõpuks pastoritütär Kelli, kes on tulnud Ameerikast ja kelle veres tuikab suure maailma rütm; Eerik aga kihlatakse vana kombe kohaselt saare tavalise tüdrukuga. Hamsunlikus armuvõitluses Eeriku ja Kelli vahel leiab autor endale lemmikaine selles teoses.

Käsitus Eerik Lammist ja Kelli Lundist on romantiline ning individualistlik. Sellest on autor kaasa kistud, see tungib mitmeti kujutamisaadi mõjutama ja mis kõige tähtsam: see surub saare kui omaette maailma kujutamise tagaplaanile. Võib olla, et nii oli autori tahtmine; tõenäolik aga on, et see aine kui ammune tuttav vallutas autori ja surus enese maksvusele.

Gailit pole tugev realistlikus kujutamises. Seda näitas muuseum väga ilmekalt eelmise romaani „Isade maa“. Ta on individualistlik fantaseerija.

Tema dialoog on alati gailitlik, rääkigu siis Kelli-taoline liblikas või puuhalulik saarlane, kes muu kirjelduse järgi peaks kõiges olema muuseumiliselt omalaadne. Ta laseb saare lihtsal naisel tarvitada sõnu k a a m e (lk. 156, 277), ü h a (lk. 279) jne., ta võrdlused hüppavad välja kirjeldatavast keskkonnast, hoolitsedes üksnes ilmekuse eest, mitte aga arvestades iseloomustamise vajadust. Gailiti suurimaks kujutamisevahendiks on ses teoses juba varemast teoseist tuttavad endasrääkimised. Nende liialdav hüplevus ning liikuvus, kogu nende kujutuslik mitmekesisus ning hoog on aina gailitlik ja mitte tegelastele iseloomulik, välja arvatud kui on tegu Gailiti lemmiktüübiga nagu Kelli. Neid endasrääkimisi on palju, nendes peitub rohkesti sisulist kaalu ja seepärast nad heidavad kõigele helki, kaotades iseloomude sisemist omapära. See nähtus ei lase anda mõjuvaid realistlikke kujutusi ulatuslikumalt, vaid tõstab teose impressionistliku romantika valda, kusjuures unedki on väga tugevasti seatud reaalsusega ja reaalsuse kujutamise puhul tekib tunne, et see on üksnes illusõnaseadmine.

Kui aga aluspõhi nõudleb realistlikku käsitlust, nagu seda teeb käesolevas teoses saare omapärane maailm, ja autor sellest hoolimata

andub individualistlikule romantilisele sõnaseadmisele, siis tekib lahk-kõla, mida on raske peita.

Tähtsaimaks peitmisvahendiks on huumor.

Inimelu vastuoksustest võrsub nukrust ja traagikat. „Karges me-reski“ vinetab nukrust. Gailit arendab konfliktid ka traagiliseks, sest sellest tekib mõjumisjõudu lugeja suhtes. Et Katrina lesestub, kui tormine meri võtab sitke hülgeküti Matt Ruhve, on selles maailmas üsna harilik. Kuid Katrina ei suutnud lapsega rõõmustada oma meest; kui aga sai teadlikuks, et ta sünnitab lapse, siis polnud enam isa. Et pastor ja tuletorniülem on karile joosnud, et halastajaõde on saarel varjamas oma traagikat, et Kelli ja Eerik ei leia teineteist jne., selles kõiges on traagikat juba otsitud rohkusega. Gailit laseb aga lõpuks ootamatult ilmuda Toora Jookusel oma laevaga, et päästa Eerik Lamm ja Matt Ruhve jää-pangalt ja siis nad lõplikult hukutada. See viimane on juba ilmselt efek-tiks otsitud traagika.

Seda nukrust ja traagikat tahab varjata huumor. Liialdatakse, tahe-takse kõigest üle lennata kujutlustiibadel, mõnes kohas lausutakse paar vähest naljatlevat sõna, mõnes kohas paisutatakse jälle sõnu kuhja, et fantaseerimine varjaks tegelikke haavu. See päästab nukrustest, see aga vabandab ka realistliku kujutamise puudumist.

Selle talitusviisiga lepidavad arvatavasti paljud lugejad, kuigi autor on oma teoses tekitanud ootust ka millegi muu järele. Liiga pinnalisena, isegi tuttavana tundub omaette teid tallavate isikute armuvõitlus ja hari-likkude armastuse eksiteede tõstmine traagiliseks saatusemänguks. Teos äratub soovi, et näeks millegi sügavama käsitlust — kas siis üksikisiku omapära kujutamist või kogu saare omapära kujutamist. Autor äratub neid soove, kuid täiesti ei rahulda.

D. Palgi.

Karl Ristikivi: **Tuli ja raud**. Romaan. K.-ü. „Loodus“, Tartu, 1938. 463 lk. Hind 6 kr. 50 s.

Viimaste aastate eluläheduse ning asjalikkuse suund kirjanduses on olnud nähtavasti algavale kirjanikule teretunud julgustajaks ja teenäita-jaks aine juurde, mis on tundunud seni selleks liiga väheütlevalt hall ning piiratud, et olla külgetõmbav. Romaan kujutab nimelt möödunud sajandi paaril viimasel aastakümnel maalt linna siirdunud liht-töölise elu. Kesks-eks huvialuseks on endise talusulase Jüri Sääveli perekond, kelle arene-mislugu romaan näitab enam kui 50 aasta kestel. Samal põhjusel, nagu teostus üldse meil esimene maaltööliste intensiivsem linna valgumine (iganenud ning viletsad elatumisvõimalused maal, järjest tasuvamad ja avaramad töövõimalused linnas, samuti liiklemisolude tunduv paranemine a. 1870 avatud Tallinn-Peterburi raudtee tõttu jm.), tuleb asuda ka pea-tegelasel Jüri Säävelil vastu oma tahtmist Tallinna töölisteks. Tal tuleb veeta oma elu paremik vabrikuseinte vahel, kuigi ta jääb peaaegu elu lõpuni juurtega maamiljöösse ja tüüpilisse talusulase unistusse omast majast ja maalapikese. Linnastumine teostub visalt ja vaevaliselt, aga järjekindlalt ja järglastes aina suureneva jõuga. Hoolimata kangelase ja ta elukaaslase tublidusest ning sitkusest ei ole uuele taimelavale ümber istutatud elu kuigi õnnelik ega saavutusrikas, vaid pigem masendavate puudujääkide ja ebaõnnestumistega. Kuidas viimaseist visa kannatuse ning kannatlikkusega üle saadakse, kuidas elu igal juhul ikkagi jääb enesestmõistetavalt elamisväärseks, — see on, mis romaanis esijoones haarab ja lepitavalt ning rahustavalt mõjub.

Romaani väga rohke ja alati elavalt ning usutavalt nähtud tegelas-konna keskel tõuseb esile peategelane üsna monumentaalsena. Oma range tööhindamise ja -austamisega, vastupidavuse, visa edasipüüdlikkuse, iseloomu kinnisuse ning tõsidusega tundub Jüri Säävel eht-estilise põhi-

kujuna, tüüpilise, ehtsa töömehena, nagu neid leidus rohkesti ja leidub õnneks veel tänapäevalgi eriti maaolustikus. See kuju on seda enam hinnatav, et ta on antud absoluutselt liialdamata, täies tõsielulises karmuses.

Nagu selgub romaani motostki, on kirjanik võtnud enesele ülesandeks näidata, et kõige tavalisema musta vabrikutöölisegi elu võib olla oma kareda halli koore all sügavalt inimlik. See on tal õnnestunudki üle ootuste. Ta üsna värske, šabloone põlgava sule all pole ainult elustunud, vaid saanud koguni pingeliselt haaravaks lihttöölise Jüri Sääveli ja ta perekonna elukäik, ilma et selles juhtuks või võikski juhtuda midagi erakordset.

Kuna „Tuli ja raud“ on peaaegu puhtal kujul perekonnaromaan, siis nii linna- kui ka maaolustiku kirjeldust väljaspool töölistkodude piire esineb õigusega vähe. Isegi tegelaste peamist töökohta — vabrikut ja tööd selles näidatakse võrdlemisi vähe ning kasina detailsusega.

On märkimisväärne, et kuigi tegevusala raadius pole lühike (kaudselt see ulatub ühe haru kaudu momendiks isegi Ameerikasse) ja sündmustik vältab mitu inimpõlve, pole märgata, et mõni osa teosest kannataks autori isiklike kogemuste puudumisest. Vastupidi: sündmustik on kujundatud range proportsiooninõudega, ühtlase huvi ning süvenemisega kogu teose ulatuses. On piiratud olulisemaga, hoidutud väheütlevast täitematerjalist ja saavutatud seega tähelepandav tihedus. See kõik kõneleb kirjaniku väljapaistvast kujundamisvõimest.

Muide, mõni pisiasi võib siiski jätta rahuldamatuks, aga ikkagi õige piiratud ulatuses. Mainigem siin noore kohusetundliku ning reipa vedurijuhi Mart Sääveli surma, mille puhul pole antud mingit hingeelulist ega välistki motiveeringut, ja Jüri Sääveli korduvat nimetamist ta pojapoja poja poolt jõuluvanaks, mis eriti viimasel puhul (lk. 459) ei tundu just sobivana.

Teose sisulist kaalukust ei täienda stiil, mis on paiguti otse lasteraamatuliselt lihtne ning kujundivaene, üldiselt aga siiski küllalt tabav ja otstarbekas. Mis aga K. Ristikivi väljendusviisis väärib koguni erilist hindamist ja võibab poolehoidu, on ta erisugune osav ning delikaatne hoidumine naturalistlikust robustsusest nii stiilis kui ka situatsioones. Loetagu näit. lk. 448 ridu, kus hoidutakse otse ütlemast, et pojapoeg tõukab või lööb vanaisa, siis selgub ilmselt sellise väljendusviisi sümpaatsus. See teatav väljendusliku puhtuse läbiviimise on seda enam hinnatav, et selle all ei kannata jõulisuski, mis, vastupidi, saab koguni tuumakamaks.

Kokkuvõttes on „Tuli ja raud“ väga sümpaatne raamat. Enesele võetud ülesande on kirjanik täitnud suure teadlikkuse ning nõudlikkusega, mis pole meil eriti algajate puhul just tavaliseks nähtuseks. Oma kõigiti viimisteldud, tasakaaluka kompositsiooni ja väljendusliku delikaatsusega on romaan otse eeskuju pakkuv.

Aga lõpuks — ärgem siiski kõrvutagem „Tuld ja rauda“ „Tõe ja õiguse“ väärtustega, nagu seda juba on tehtud: teosed on selleks liiga erilaadsed, pealegi on Tammsaare psühholoogilise külje käsitlus, kujundi- ja mõtterikkus tubli astme võrra kõrgemal. Peale ehtsate tegelaskujude loomise on mõlema väärtused ja nõrkused sageli otse vastupidised.

Bernard Sööt.

E. H. Vragel: Valged rannad. Luuletusi. „Olioni“ kirjastus, Tallinn, 1938. 62 lk.

Õigesti mõtlesid need eesti keele harrastajad Rosenplänteri „Beiträge“ ringkonnas, kes alustasid võitlust eesti kahe kirjakeele ühendamiseks. Oleks praegugi „Tartu keel“ ametlik keel, oleks meilgi lahendada samasugune raske kultuuriküsimus, mille ees seisavad lätlased. Sama rahva mitu kirjakeelt mõjuvad halvavalt selle rahva terviklusele. Ent

uut verd ja omapärast värskust tuakse kirjanduseharrastaja lauale, kui murre ei pretendeeri ühiskeelt välja tõrjuma, vaid tahab tabavamalt esile manada seda miljööd, milles ta on loomupärane. Mõnedel rahvastel, nagu skandinaavlastel, hollandlastel, sakslastel ja soomlastel, on murdes kirjutatud belletristikal õigei mainimisväärne osa üldloomingus. Meil on peamiselt lõuna-eesi murre pääsenud moodsaski kirjanduses lugeja ette. Kõigepealt peab siin mõtlema A. Adsoni ja H. Adamsoni luulet. Põhja-eesi murded on jäetud selles suhtes enam-vähem kõrvale, ehk küll needki ei jää omapärase veetluse poolest maha lõuna-eesi omadest. Tuletatagu selleks meelde vaid J. Mägiste kudinamurdelisi tõlkeid, mõnd Anna Haava laulu ja Reedik Soare Saaremaa keelt. Peaaegu ootamatult on käesoleval aastal astunud publiku ette uus põhja-eesi murde kirjanik Vragel, kes pealegi põlvneb niisuguselt murdealalt, millel on väga suuri eeldusi kasutamiseks dialektaalses ilukirjanduses.

„Valged rannad“ on luuletuskogu, kus seitse laulu on Hiiu murdes. Alljärgnevais ridades ei taheta neid laule hinnata ilukirjanduse ega värside tehnika mõõdupuuga, vaid ainult keelevaatleja seisukohast. Ja sellest seisukohast on Vrageli looming kahtlemata kõige huvitavam ning veetlevamgi. Läbi lugenud „Hiidlaste loulu“, „Ma tule sennes“, „Mool preegut mõtes“ ja teised luuletused, on lugeja veendunud, et talle ei ole mitte pakutud mingisugust lipp-lappi murde ja kirjakeele segust, mida kahjuks sageli esineb romaanide dialogides, vaid tõelist hiidlaste igapäevast murret. Autor ei ole ka eputanud murde äärmustega. Kirjakeeleski avaldatud Vrageli luuletused on sisuldasu väga hiiumaalised. Murde-laulud toovad aga Lääne-Hiiumaa seal käinule ja liikunudle käegakatsutavalt lähedaseks. Luuletuste keeleks on nimelt Emaste murre.

Hiiu murrete vokaalistik on väga lahkuminev ühis- ja kirjakeele omast. Rõhutus asendis võivad peaaegu kõik vokaalid muutuda eba-määraseks täishäälikuks, mis on umbes *e* ja *õ* vahel. Seda häälikut on Vragel püüdnud vahel ka tähistada, kirjutades *katedeks* 'katetaks', *kadaged* 'kadakad' jne. Kuid seda oleks võinud olla veelgi laiemalt. Eesti kirjakeele ortograafias ei ole küllalt märke hiiu vokaalinüansside tähistamiseks. Teatud juhtudel on ä asemel häälik, mis seisab akustiliselt ä ja e vahel. Vragel on seda enamasti tähistanud e-ga: *peelegit* 'pealegi', *jeeb* 'jääb', *preegut* 'praegu', *reekisi* 'rääkisin', *hee* 'hea', *lehme* 'läheme', *meerind* 'määrind'. Mõnikord on ka ä: *ää* 'ära', *tääda* 'teada'. Et mitte eksiteele viia lugejat, kes ei tunne hiiu (ja samuti Saaremaa murrete) hääldust *ex usu*, oleks allakirjutanu arvates otstarbekohane siinkohal tarvitada erimärki, näiteks æ-d: *hææ*, *læhme*. — Ortograafiast kinnipidamine seal, kus see ei ole vajalik, on ilmsesti Vrageli kõige suurem eksitus. Emaste murdes on sõnaalguline *h* kadunud ja sellepärast on autor kirjutanud õieti *åbened*, *õiska*, *unik*, kuid samuti *h*-ta oleks pidanud olema *hülgejeel* 'hülgejäl', *hitu* 'halvalt kentsakas', *hõbe* 'hõbe', *hermus* 'hirmus', *houda* 'hauda' jne. Pole õige ka kirjutada *püüab*, kui murdes hääldatakse *püiab*. Kehtiva ortograafia mõjuks võib arvata sedagi, et autoril on *kodunt*, *seelt* 'sealt', *sõateelt* 'sõjateelt', *meelt* ja *keelt*, *ujutasi* 'ujutasin', *unutand* 'unustanud', *puudegi*, *lousuda*, *reekida*, *sooja* pro ootuspärased *kodund*, *seeld*, *sõateeld*, *meeld* ja *keeld*, *ujudasi*, *unudand*, *puudegit*, *lousu*, *reeki*, *soja*. Viimaseid kujusid on nõudnud värsideõõ. Kriipsutatagu seda alla, et Vrageli sõnavara on ustavalt murdepäranane. Tõsiselt häiriva laenua kirjakeelest on torganud silma üksnes *åi sisalda*. *Kas reekida veel sennest maksab?* asemel ütleks allakirjutanu hiiupärasemalt: *Kas reekida veel sennest aitab?* — Lõpuks peab nimetama, et Emaste murdesse ei sobi Hiiumaa idaosale omased *tulli*, *olli*, vaid ikka *tuli* ja *oli*.

Hiidlased on rohkem kui mõni teine eesti hõim pidanud kinni vanasõnast: julge pealehakkamine on enam kui pool võitu. Seda vanasõna tuletaks Vragelile meelde. Toodud eksimused murdekeele vastu on üldi-

selt tähtsuset, need on raamatus peamiselt selleks, et arvustajal oleks ka midagi öelda. Mis aga puutub laulude sisusse, siis kajastub neis väga tõsioluline Hiiu miljöö ja pealegi nõnda, nagu seda näeb hiidlane. On tõstetud esile need loodusilud, millest mandrielanik läheks mööda peatumata, kuid mis hiidlasele on koduselt lähedased.

Paul Ariste.

Leida Tigane: **Seitse pastlapaari**. Romaan. K.-ü. „Loodus“, Tartu, 1938. 320 lk. Hind 4 kr. 60 s.

See on Leida Tigasel juba kolmas täiskasvanuile määratud raamat; tema parimaks teoseks jääb seni siiski lasteraamat kolmest laisast varesepojast. Kõige tugevam ja omapärasem on Tigane seal, kus ta kirjeldab loomi; ka „Seitsmes pastlapaaris“ annab ta loomadest kirjutades oma parima, — mainitagu näiteks kirju kana lugu 8. peatükis. Loomi näib L. Tigane hästi tundvat; inimesi kujutades takerdub ta enamasti konventsionaalsuse püünistesse ja muutub ilmetuks. Enim usutavad ja enim „oma silmaga nähtud“ on väga jutukad vanad naised (Poka eit, vana Leena), aga ka nende käsitus jääb šablooniliseks, kergeks ja pinnapealseks.

Just pinnapealsust, hoolimatut pealiskaudsust peab „Seitsmele pastlapaarile“ ette heitma; paiguti leidub teoses päris keni kommete-kirjeldusi (lk. 272 jm.), paiguti on tabatud mõni individuaalselt nähtud joone, on antud huvitavam värvilaik, aga see kõik on raamatusse sattunud nagu kogemata, — ei teki muljet, et autor on teadlikult püüdnud ja tahtnud ainesse süveneda omapäraselt, anda teost, mis peegeldaks tema isiksust.

Nende ridade kirjutaja on L. Tigase tänini ilmunud teoste puhul paar korda tähelepanu juhtinud autori nooruslikult vallatule värskusele; loomulikku värskust kipub „Seitsmes pastlapaaris“ asendama meelega tehtud lõbusus: jääb tunne, et ei tahetagi muud kui „naljakas“ olla, kusjuures naljad on sageli odavad, mõnikord labased või maotud („nagu saksa t a n t e üle tänava minnes“, lk. 53). L. Tigane pole veel jõudnud sinnamaale, kus sõnu teadlikult valitakse, kus eesmärgiks on stiil; ta kirjutab, kuidas juhtub, — teda ei häiri ta üldisest sõnastuslaadist välja langev pretensioonikas „oleleb“ ja üsna muretult kirjutab ta „j u m a l i k u l t lõhnavast“ heeringapeast: ilmne tunnus, et stiili-küsimus autorit veel ei huvita.

Oleks aeg, et ta hakkaks huvi tundma eneseväljenduse vormilise külje vastu, et ta hakkaks v a l i m a sõnu ja valima ainesugemeid: oleks aeg, et Leida Tigane kirjutamisse hakkaks t õ s i s e l t suhtuma. Eeldusi tundub tal olevat enamaks kui ajaviiteraamatute tootmiseks. Kuid ka ajaviiteraamat nõuab hoolikamat tööd, et olla laitmatu. „Seitsmes pastlapaaris“ on hoolika töö jälgi liiga vähe.

M. Sillaots.

Agnes Taar: **Mari-Ann, õpetajatütar**. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu, 1938. 243 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Tunneme Agnes Taari peamiselt näitekirjanikuna. Nüüd on ilmunud ka tema esimene romaan, „Mari-Ann, õpetajatütar“. See on jutustus lapsest, väikesest Mari-Annest, kelle elukäiku autor kirjeldab suure soojusega.

See hellus, millega autor Mari-Anne väikesi vallatusi jälgib ja ta mõningaid isekaid väljaastumisi õigustab, sugereerib küsimuse, kas siin ei ole tegemist autobiograafilise teosega. Sellest siis vahest ka romaani laialivalgustus, mis kompositsioonilt ei tule teosele kasuks.

Aga teiselt poolt see subjektiivne suhtumine väikesse Mari-Anne lisab raamatule romantilist helki ja loob mingi piduliku õhkkonna, kus

tähelepanu keskuseks on elavaloomuline ja temperamentne Mari-Ann, keda siis kõik on sunnitud suure huviga jälgima, olgugi et ta iseenesest on tavaline tüdruk.

Romantiline meeleolu, mis teoses valitseb, tundeline toon ja laskumine meeleolutsemistesse on teosele kasuks ka veel selletõttu, et raamatus puudub kandev intriig ja sisemine pinge. Nii puudub üksikute episoodide vahel tihedam side ja vabalt võiks neid terve rea välja jätta, ilma et tekiks lünka.

Teos algab kuueaastase tütarlapse haigeveodist tõusmisega. Peatutakse ta mängude juures ja kooliaastail. Kihelkonnakooli lõputunnistus käes, tunnistatakse ta eelkevad lõppenuks. Kuuldavasti on autoril kavatsus jätkata Mari-Anne elukäiku veel teises romaanis, kus ta vaatuse alla võtaks ta noorusaastad.

See, et raamat on tagasivaade minevikku, põhjustab vist psühholoogilise tiheduse ja süvenemise puudumise. On tahtud nähtavasti kõike mälestuses olnut ära jutustada, küsimata, kas see teosele kui kunstitervikule kasuks tuleb. Vähem-tähtsate sündmuste juures peatutakse mitmeid lehekülgi (nagu nuku ristimine jm.), kooliskäimisest näiteks, mis rikastab lapse elu uute elamustega, libisetakse üle mõne reaga. Kodukoolist räägitakse veelgi üht-teist, kihelkonnakoolist aga on laps lipsti läbi, „kõikide poolt armastatud ja hellitatud“. Muide on raamatus ka psühholoogilisi ebausutavusi. On täitsa võimatu, et pärast rasket tõbe veodist tõusnud last kohe lubatakse terveks päevaks välja jääda, et see põrmugi ei näi last väsitavat, jne.

Arvatavasti oleks teosele kasuks tulnud ka see, kui autor oleks seda momenti, mida ta romaani tiitellehel on rõhutanud, rohkem ära kasutanud. Nimelt seda, et Mari-Ann on õpetajatütar. Sellega oleks kindlasti võimalik olnud suuremaid efekte saavutada ja ka Mari-Anne iseloomu kujunemisele omapära lisandada. Aga see on muidugi autori enese asi. Muide on raamatu tegevuspiirkonda kistud rohkem tegelasi, kui neid sinna tarvis oleks; ka ei ole neile kõigile suudetud küllaldaselt hingeõhku sisse puhuda. See näib jällegi kinnitavat seda arvamist, et autor on tahtnud tõsielust kinni pidada või et tal ehk on nende tegelastega mõningaid kavatsusi edaspidiseks, millest lugeja veel ei tea.

Kuigi kirjastus reklaamib teost noorsooraamatuna, näib selle kuuluvuse määramisega olevat raskusi. Hea noorsooraamat peab last moraalselt edasi viima, peab distsiplineerima ja vormima lapse tahte-, tunde- ja fantaasiaelu. Agnes Taari raamatus on esikohal tundeelendid, sellel pinnal siis ehk võib ta noortega kontakti leida, rikastades neid tundeelamustega. Milleks aga see stiililiselt nii väljatöötatud rõvedus heina-kuhja juures?

Õieti öelda, näib, et autor ise kas ei ole tahtnud romaani küllalt selgesti piiritleda või ei ole ta küllaldaselt tuttav noorsookirjanduse nõuetega, mis päev-päevalt, vastava kirjanduse rohkenedes, suurenevad. Roman lapsest ei ole veel igakord romaan lapsele.

Marta Otsasoo.

Marta Sillaots: Neli saatust. Psühholoogiline varipilt. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu, 1938. 204 lk. Hind 3 kr. 75 s.

Kui Marta Sillaots aasta tagasi avaldas tähelepanekuteterava ja väga tõetruuna tunduva „biograafilise visandi“ „Viiskümmend“, siis ei olnud see üllatuseks ainult ses mõttes, et ilukirjandusest loobunud ning kaua aega kirjanduskriitikaga tegutsenud autor ometi pöördus tagasi kord juba maha jäetud alale, vaid ka ses mõttes, et ta seejuures suutis osutada taset, milles ei tundunud märkigi harjutuse puudusel roostetunud sulest.

Esialgu võis küll oletada, et Sillaots selle teose kirjutamisel mõnevõrra on kasutanud autobiograafilisi andmeid ja et ta raamatu suur usaldatavus ning veenvus on tingitud eeskätt just aine äärmiselt lähedast tundmusest, mitte niivõrd autori puhtkujunduslikest võimeist. Nagu hiljem selgus, ei pidanud see oletus siiski mitte paika, ja kõnealuse teose vooresed tuleb kirjutada ikkagi värskel ja küpsel kujul puhkenud loomisenergia arvele.

Nüüd — aasta hiljem — annab Sillaots oma loomevõimete uuest jõulisest puhkemisest ilukirjanduse alal aga veelgi kindlama tõenduse. Tema hiljuti ilmunud vastne romaan — ta ise nimetab seda psühholoogiliseks varipildiks — „Neli saatust“ ei tõuse mitte ainult eelnenud „Viiekümne“ tasemele, vaid näib seda mitmeti isegi ületavat. Kuna „Viiskümmend“ oma lõpposas muutus ruttava jutustamislaadi tõttu fragmentaarseks ja sealsamas kohati ka liiga pealetungivalt positiivseks, püsib käesolev romaan algusest lõpuni ühtlasel tasemel ning moodustab samal ajal oma proportsioonides igati rahuldavalt liigendatud terviku.

Paljuharrastatud talupoja-, kaluri- ja agulieluromaanide kõrval kuulub Sillaotsa teos sellesse vähemikku, mis käsitleb meie linnaintelligentsi elu. „Nelja saatuse“ kandvaiks tegelasteks on eranditult kirjanikus- ja kunstiinimesed, ametnikud intelligentseil tööaladel, muud vabakutselised haritud inlased.

Need neli, kelle saatuse Sillaots lõikab psühholoogilise siluettpildina lugeja silme ette, on kõik intelligentset naised, kes nii või teisiti on satunud lähemaise sidemisse silmapaistva kirjaniku Liius Uukkiviga. Neli naist, igauks neist teravalt omapalgeline, kuid suhtumises Liius Uukkivisse ometi kõik ühte viisi lühinägelikult ühekülgsed.

Seal on Liius Uukkivi naine Säde Uukkivi, lugupeetud lastearst, kes võrdselt armastab nii enda kui ka mehe elukutset, kes ühesuguse kiindumuse ja ohvrimeelsusega on toeks niihästi mõnele väikesele patsiendile kui ka oma mehele selle kutsetöös, kes lõpuks rohkete kohustuste kõrval siiski leiab mahti ja huvi emana hoolitseda ka kahe lapse eest. See on kohustusteinimene, kes oma meestki näeb kohustuste valguses, kellel on silma selle jaoks, missugune on mees kirjanikuna, mitte aga inimesena.

Seal on teine neljast, pangaametnik Eda Hellat, vanamoelise mööbli keskel isegi natuke vanamoeline naine, kes samuti nagu Säde Uukkivigi näeb Liiuses kirjanikku, kel on täita kõrgemaid ülesandeid ja keda seepärast tuleb arvestada, mitte nõuda temalt teiste arvestamist. Eda Hellat ei tunne endal õigust olevat Liiuselt midagi lähemalt küsitella, temalt midagi nõuda, veel vähem teda millekski sundida. Eda Hellati õiguseks on Liiust hardalt oodata, teda austada ja kõiki tema soove respektierida.

Kui Eda Hellat on Liius Uukkivi orjalikult pime austaja, siis kolmas saatuskaaslane nelja hulgast, näitleja Aino Raivet, ei tunne end asetavat põrmugi madalamal Liiusest. Ta tunneb enese olevat samasuguse looja, nagu on seda Liiuski. Aga just loova vaimuna on tal silma kõigepealt selle nägemiseks, mida pakub Liius kirjanikuna. Ta ei taha Liiust aidata, nagu püüab seda teha Säde, ta ei lähene Liiusele ka pimedast austajana nagu Eda, ta otsib suhtlemisest Liiusega ühiste kunstihuvide rahuldamisest. Temagi näeb Liiuses kirjanikku, mitte inimest.

Kõige hämaramaks oma suhete laadilt Liius Uukkivi vastu jääb viimane kõnealusest neljast, oma elukutsegi poolest lähemalt määratlemata Varma Viidakangur. Aga kui Liiuse naine Säde kauaegse abielu järel peab pihtima, et ta „ei tunnegi oma meest kui inimest kuigi hästi“, siis on see veel usutavam Viidakangrust, kelle tutvus Liiusega ulatus ainult üheks lühikeseks suviseks puhkusajaks. Tõenäoliselt vallutas Liius ka Varma mitte kui mees, vaid kui kirjanik.

Liius Uukkivil ei ole kodu mitte mingit lahkeli oma naisega, talle on saanud perekondlik soojus paratamatuks tarviduseks, kestvalt ei tunne

ta end kuskil nii hästi kui seal — kuid just see, et teda ei kohelda kui tavalist pahede ja vourustega varustatud argipäeva-inimest, tekitab temas mingi rahuldamatustunde, mis sunnib otsima suhteid väljaspool. Aga kui teisedki naised näevad temas mitte harilikku surelikku, vaid loojat, siis jääb tekkinud tühjustunne püsima ja Uukkivi pidev vahekordade sõlmimine ning katkestamine kestaks edasi kes teab veel kui kaua, kui asjaosalistele juhuslikult ei selguks Uukkivi kõik suhted ja nad selle kaudu ei saaks teadlikuks ta olemuse proosalisemast küljest. Mitme naisega intiimselt suhtleval patusel muidugi ei ole enam seda küigetõmbejõudu, mis oli glorifitseeritud kirjanikul. Romaani lõpul jääb Liius Uukkivi üheainsa naise, oma pärisnaise hoolde, kuid ei ole sellelgi kerge alata temaga uut elu mitte enam ainult kui kirjanikuga, vaid nüüd ka kui tavalise mehega.

Nagu eelmise raamatu puhul, nii ei saa ka käesoleval korral öelda, et Sillaots tõuseks erilise virtuositeedini psühholoogilise lahkamise või puhtstiililise kujundamise alal. Üllatavamaid, kuid seejuures muidugi ka riskantsemaid võtteid väldib ta nii ühel kui teisel juhul. Seal, kus tulemused ähvardavad sattuda riskantsema käsitlusvõtte kasutamisel võrdlemisi väikeselgi määral äpardumisohtu, eelistab Sillaots teed, mis viib kindlalt, kuigi vahest vähem efektselt sihile. Nõnda ei jõua ta küll selliste hingeeluliste sügavusteni, milleni jõuab mõni rohkem ohte armastav kirjanik, kuid ta saavutab väga suure usutavuskraadi. Ta ei mõju eriti üllatavalt, kuid temas tundub kindlust ning ausust.

Sellega ei ole siiski mitte öeldud, nagu oleks Sillaots ainult elu tähelepanelik jälgija ja hoolikas protokollija. Nii mõnedki kohad, nagu näiteks Uukkivi loomispsühholoogiat kirjeldavad leheküljed või ka need, millel valgustatakse Eda Hellati elamusi armastatud ja jumaldatud kirjaniku kaotamisel, kõnelevad tugeva hingeelulise läbitungimisvõime olemasolust. Sellega on tahetud öelda ainult seda, et Sillaots püüab vältida kõiki problemaatilisemaid tunnetusi ja esitada ainult seda, mis on alistatav valjule reaalseidutundele.

Sillaotsa väljendusviisi kainele asjalikkusele ei ole muidugi mitte kasutu olnud pikk eelkool kirjandusearvustajana. Esseisti intellektualism peegeldub ka romanisti sõnastuses. Teoreetilisema laadiga otsesete tegelaste karakteristikaks oleks esitusviis nagu sujuvam ja loomulikum kui kaudses karakteristikas, kõneluste ja tegevusekirjelduste kohal.

Võrdse järjekindlusega nii sisu kui ka vormi haarav reaalseidutaoitus ei ole siiski Sillaotsa jätnud viimata mõningate liialdusteni. Tegevuspaiga määramist tõeliste kohanimedega harrastavad tänapäev enam-vähem kõik meie teisedki realistid, kuid ilma tungivama tarvidusega ka oma tegelasi nii kitsalt piiritella, et vastetena tõelisuses võib küsimusse tulla ainult paar isikut või koguni üksainus, ei ole mitte üksnes asjatu, vaid see võib tekitada mõneti sekeldusigi. Paistu köstreid või Tartu ülikooli meteoroloogia-observatooriumi sünoptikuid ei ole mitte nii palju, et kas neid kohti täitvad isikud või ka lugejad ei võiks hakata tegeema tarbetuid järeldusi. Pen-klubide kongress šotimaal on samuti meile niivõrd lähedane ja selle eestipoolsed osavõtjad niivõrd kontrollitavad, et parem on hoiduda sidumast romaani käiku säärase sündmusega.

Selline järjekindlus on ebasobiv praktilistest kaalutlustest lähtudes, muidu aga kõnelevad esitatud nähtused ikkagi ainult ühe stiilprintsibi viimiset viimsete konsekventsideni. Ja just stiili puhtus kuni kõige tühisemate detailideni, teatavate kirjanduslike pühimõtete totaliteet ongi see, mida Sillaotsa juures tuleb esijoones imetella.

Oskar Urgart.

Seeria tekstiga pildiraamatuid lastele.

1) E. Enno: Heinaaeg on ikka nii. 8 mitmevärvipilti R. Kivitilt. 7 lk. Hind 35 senti. — 2) H. Valtmann: Heinariitsikas Sipsi. 16 mitmevärvipilti H. Valtmannilt. 15 lk. Hind 70 senti. — 3) A. Rekan: Hirmutekitav auto. 16 mitmevärvipilti R. Kivitilt. 15 lk. Hind 70 senti. — 4) J. Oro: Jahimees Juss. 8 mitmevärvipilti R. Kivitilt. 7 lk. Hind 35 senti. — 5) Juku. Tekst „Lastelehest“. 8 mitmevärvipilti R. Kivitilt. 7 lk. Hind 35 senti. — 6) I. Truupõld: Kuidas jõuluvana leidis endale ameti. 20 mitmevärvipilti R. Kivitilt. 19 lk. Hind 85 senti. — 7) Kulikovski: Külaskäik neegrite juurde. Tõlk. E. Treffner. 20 mitmevärvipilti V. Aleksejevilt. 19 lk. Hind 85 senti. — 8) E. Enno: Loomad. 16 mitmevärvipilti R. Kivitilt. 15 lk. Hind 70 senti. — 9) J. Oro: Muna. 12 mitmevärvipilti R. Kivitilt. 11 lk. Hind 55 senti. — 10) A. Kitzberg: Piibelehe neitsi. 16 mitmevärvipilti R. Kivitilt. 15 lk. Hind 70 senti. — 11) Suur auhind. Tekst „Laste Maailmast“. 16 mitmevärvipilti H. Valtmannilt. 15 lk. Hind 70 senti. — 12) Sõnakuulmatud karupojad. Tekst „Laste Maailmast“. 16 mitmevärvipilti H. Valtmannilt. 15 lk. Hind 70 senti. — 13) Tibuke. Tekst „Laste Maailmast“. 12 mitmevärvipilti R. Kivitilt. 11 lk. Hind 55 senti. — 14) A. Piirikivi: Viisk, põis ja õlekõrs. 8 mitmevärvipilti R. Kivitilt. 7 lk. Hind 35 senti. — 15) E. Enno: Väike pere-mees. 8 mitmevärvipilti R. Kivitilt. 7 lk. Hind 35 senti.

K/ü. „Looduse“ „Kuldse Kodu“ sari, Tartu, 1937.

Möödunud aasta lõpul ilmunud 15-vihuline seeria „Kuldne Kodu“ aitab täita lünka meie eelkoolialiste laste kirjanduses. Seni leidus meil mudilaste jaoks peamiselt O. Luige kirjastusel ilmunud pildiraamatuid, kus leidis ka ajast ning arust läinud saksapäraseid muinasjutte, nagu „Okasroosike“, „Punamütsike“, „Õeke ja vennake“ jpm. K. Jaik „arendas“ laste „teravmeelsust“ Kaval-Antsu ja Vanapagana tooreste lugude ja piltidega. Kolmas ja vististi koguni viljakaim lasteraamatute sepiitseja oli pikemat aega A. Suurkask Viljandis. Tema kirjastusel on ilmunud üle 60 lasteraamatut, mis käsitlevad kõiki mõeldavaid eluavalduisi, alates maa peal ja lõpetades taevas „pärlist värvavate“ vahel. Rääkimata nende raamatukeste nigelast illustratiivsest küljest, kus on klišeeritud iganenud saksa pildimaterjali ja isegi lihtlabaseid väljahõõrumispilte, jätab siin ka tekst väga palju soovida.

Kaunis laialdaselt on levinud ka J. Oro tekstiga raamatud. Nende pildiosa on pärit välismaalt, nähtavasti Ameerikast, on üldiselt hea, aga sisult ja stiililt meile veidi võõrapärane. Piltidele on J. Oro eestiainelise teksti juurde kirjutanud. Kuid pildid ja tekst (mis on küll üsna korralik) ei ole alati kooskõlas.

Senises lastekirjanduses moodustavad omaette rühma K. A. Hindrey isikupärased ja lastekohased noorteraamatud, alates „Piripilli-Liisu“, „Lõhki läinud Kolumatsi“, „Seene Miku“ ja „Nina-Jassi ja Näpp-Mallega“ ning lõpetades toreda „Jaunart Jaurami“ ja selle jõnglastega. Samuti on Noor-Eesti Kirjastus välja andnud mõned algupärased ja keskmiselt õnnestunud lasteraamatud, nagu „Hiirekeste päev“ jm. Algupäraste lasteraamatute levikut on pidurdanud muu seas nende trükitehniline tase ja veelgi enam nende kallivõitu hind.

Eelkoolialiste laste kirjanduse puudustest kõneldi teadlikes ringides juba aastaid ja Eesti Kirjanduse Selts arutas seda küsimust oma aastakoosolekul. Nüüd on K/ü. „Loodus“ oma „Kuldse Kodu“ sarjaga neile vajadustele ja näpunäidetele püüdnud vastu tulla.

K/ü. „Looduse“ uus seeria ei paku (nagu näitavad juba pealkirjad) tekstiliselt kuigi palju uut: osalt on siin kasutatud päris põlisvanu lastelaule, osalt meie lastekirjanike laule ja lugusid viimaste aastate lasteajakirjadest.

On päris viljakas mõte ammutuntud lastelaule, nagu „Viisk, põis ja õlekõrs“ või „Juss oli väike peremees“ või „Mina'p see olen“, säravasse rüüsse seada ja lastele tagasi annetada. Enamik lapsi oskab neid ammu enne kui lugemiskunsti. Ja lapsele on raamat seda armsam, mida rohkem on temas tuttavat. Talle tundub, nagu oleksid sõnad võetud just tema suust. Mulle jutustati kolmeaastasest tüdrukust, kes saades raamatu „Väike peremees“ ja kuuldes esimesi ridu hüüdis vaimustatult: „See on ju minu laul!“ ega raatsinud seitsaadiki panna raamatut käest. Oleks soovitav, et kasutataks ka selliseid üldtuntud laulukesi nagu „Vares, vaga linnukene“, „Kus sa käisid, sokukene?“, „Tulge kokku, külalapsed!“ jne. Neist oleks lastele rohkem elamust kui näit. praeguses seerias avaldatud vähekuuldud laulust „Heinaaeg on ikka nii“. Ka K. A. Hindrey lasteraamatud ootavad uut, ajakohast trükki.

Kõik tekstid peale ühe (Kulikovski „Külaskäik neegrite juurde“) on algupärandid. Autoreiks on E. Enno, H. Valtmann, H. Rekand, J. Oro, I. Truupõld, A. Kitzberg, A. Piirikivi jt. Proosa ja luule esinevad peaaegu võrdselt — proosat 8, luulet 7. Mõned neist („Kuidas jõuluvana leidis endale ameti“ ja „Suur auhind“) on seotud teatud tähtpäevadega (jõulud ja lihavõtted). Kõik tekstid on üsna elavad, tegevusrohked ja ka lastekohased. Lauldavate jaoks on kaane tagaküljel toodud viis. Keel on lihtne, on välditud uus- ja võõrsõnu. Proosatekstidest võiks eriti välja tõsta A. Kitzbergi „Piibelehe neitsi“. Seal on autor püüdnud sõnastusegi viia kooskõlla tekstiga ja lugedes tundub, nagu heliseks ja kõliseks kõik piibelehe-kellukestena. Dissonantsi ses seerias moodustab „Jahimees Juss“, milles Juss mitu looma maha laseb. Küsitav on selle raamatu pedagoogilinegi väärtus.

Kuna tekstid on enamikus varem tuntud, siis nende raamatute peamine uudsus ja külgetõmbejõud lastele seisab rohkeis ja üldiselt õnnestunud illustatsioonides. Igast leheküljest on läbistikku pool või enam pildi all. Illustreerijaid on kolm: R. Kivit (11 teoses), H. Valtmann (3 teoses) ja V. Aleksejev (1 teoses).

Meie peamine lasteraamatute illustreerija ongi seni olnud R. K i v i t, kuid ei saa öelda, et tal oleks selleks sünnipäraselt talenti. Ta on väheise isikupärasuse, aga suure rutiiniga pildimeister. Siinsed pildid tunduvad hoolikamad ja elamuslikumad kui harilikult. Eriti veetleb nende värvirõõm ja paigutine väljenduslikkus. „Hirmutekitavas autos“ isegi laternapostid, aknaklaasid, rongid jne. muutuvad elavaiks olendeiks mitmesuguste ilmete ja tundeväljendustega. Siiski võiks kahelda, kas R. Kiviti pildid on küllalt lastepärased, kas ei kammitse nad lapse fantaasiat ja soodusta lapse vaimu passiivsust. Sest Kivit joonistab liiga loomutruult ja esitab liiga palju peensusi, mis kisuvad lapse tähelepanu oluliselt kõrvale; ta annab liiga palju valmilt, nii et lapsel vähe on tarvis ise mõelda ja kujutella. Siiski peab konstateerima, et Kivit käesolevais raamatuis nähtavasti on andnud oma parima ja et neist on lastele palju rõõmu.

H. V a l t m a n n on lasteraamatute illustreerijana töötanud vähe, aga siin esineb ta sümpaatselt. Ta ei ole suutnud sel alal küll veel isikupäraselt stiili saavutada, aga ta joonised avaldavad ometi teatavat värs্কust ja jõudu. Samuti kui Kivit, rõhutab ka Valtmann ümbrust, kuid selle paremusega, et tema tegelased kerķivad sellest ümbrusest esile ega upu sellesse, nagu mõnikord Kiviti juures. Kindel piirjoon piltide ümber tundub kuidagi kokkusuruvana.

V. A l e k s e j e v i pilte oleks tahtnud näha rohkem, et otsustada, kas ei peitu siin eriline talent lasteraamatute illustreerimise alal. Nende näidete põhjal, mis siin ühes raamatus esinevad, tundub temal kõige enam olevat loovat nägemust ja sisseelamist lapse fantastilisse kujutlusmaailma. Aleksejev ei joonista realistlikult, vaid stiliseerib ja

rõhutab olulist ja iseloomulikku. Ta tarvitab vähem värve, kuid need on toonilt puhtad ja julged.

Raamatute välimus on ilus. Ka paberi on kirjastus valinud lastekohaselt paksu, kuid kahjuks liiga hapra ja liimivaese, mis kergesti lööb pinnalt karvendama ja katkeb. Võib-olla on see puudus seeria edaspidiseis väljaandemis kõrvaldatav.

Värvirõõmus „Kuldse Kodu“ seeria pälvib meie mudilaste tänu. Kuid selle seeriaga ei ole meie nõuded lasteraamatute järele veel tähendatud. Sel alal on veel palju vajadusi ja palju võimalusi varjul. Meie oma ja omapärase ning kunstiväärtusliku lasteraamatu soetamise abil ja sellega käsikäes peab toimuma ka lastevanemate maitse harimine.

Lüüdia Palm.

Emil Ludwig: **Napoleon**. Tõlkinud O Olesk. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu. I osa 1936, 367 lk., hind 4 kr.; II osa 1938, 343 lk., hind 4 kr.

Säärase raamatu ilmumine on eriti ajakohane ja õpetlik tänapäeval, miilal maailm kubiseb väikestest ja suurtest diktaatoritest. See on parim lektüür tänapäeva kodanikule, kelle poliitilised huvid ja eneseavaldused sordiini alla on surutud. Säärase mehe elulugu heidab heledat valgust mitte ainult suurmehele endale ja tema kaasajale, vaid mõnevõrra ka eelnenud ajastule, kuni vana aja Aleksander Suure, Hannibali ja Caesari, eriti aga temale järgnenud ajajärgule Euroopas kuni tänapäevani, võimaldades mõista, mis on sündinud meie lähemas minevikus, mis toimub olevikus ja teatud määral sedagi, mida võime oodata tulevikus. Säärane raamat näitab eriti veenvalt ajaloo tähtsust kodaniku silmaringi avardajana ja poliitilise kasvatajana.

Meie keskealist ja vanemat põlve on harjutatud Napoleoni vaatama kõverpeeglis. Vene koolis esitati teda veel 100 aastat pärast ta langemist sihilikus ebaajaloolises valguses, kui mingit rahvusvahelist roimarit, rahvaste nuhtlust. See vaade oli nii juurdunud, et isegi meil küldes läinud sajandil olevat hirmutatud lapsi Punapardiga. Eesti iseseisvusaegsest koolist on säärasead tendentslikud käsitlused kadunud ja Prantsuse revolutsioon ühes sellele järgneva Napoleoni ajastuga on saanud kõige uuema aja esituses tsentraalse koha ja leidnud ulatuslikku ja objektiivset käsitlust. Käesoleva kaheköitelise teose varal on nüüd ka laiemal üldsusel võimalik oma käsitust Napoleonist täiendada ja õiendada.

Kui vaimukultuuri aladel — kirjanduses, kunstis, teaduses — võivad areneda ja avalduda enam-vähem kõik talendid, kui ainult majanduslikud elutingimused neid nende õpiajal maha ei murra, siis poliitilisel alal on kaugel vähem võimalusi kõiki talente ära kasutada. Kui mitu teadlast, kirjanikku ja kunstnikku võivad üheaegselt ja võistu suured meistrid olla ja kas või sama probleemi käsitledes meistritöid luua, siis üht ning sama kõrgemat võimu riigis — kuningana, diktaatorina, presidendina, peaministrina — võib ainult üks mees üheaegselt käsitada — poliitilise juhi kõrvale ei mahu teist samaväärset ja temaga võimu käsitamises võistlevat isikut.

Vanasti absolutistliku riigikorra juures oli poliitiliste annete loov avaldumine eriti takistatud. Mõne Nikolai I või Louis XVI ajal võis leiduda poliitilisi geeniusi, kes elasid, vananesid ja surid võimaluseta oma annet ja võimeid oma maa ja rahva kasuks rakendada. Ja isegi neil, kellele seks mõnesuguseid võimalusi anti (monarhi poolt ametisse kutsutud ministrid), oli ainult minimaalne mõtte- ja tegevusvabadus. Kes teab, kui palju Napoleon läheb kaotsi seepärast, et neil pole juhust pääseda võimule. E. Ludwig arvab, et ka Napoleoni vend Lucien oli üks neist tagasisurutuist. Ja Napoleoni enda tõus on soodsate olude ja tingimuste kokkusattumise ja osava ärakasutamise vili, lihtsalt — kõva käega meest vajati ja koht oli tühi. Revolutsiooni- ja kriisiajad ongi õieti see

ventiil, mille kaudu degenereeruv võimuaristokraatia värsket verd juurde saab, millal kerkivad rahva seast esile ürgjõulised poliitilised anded. Eks ole sama lugu Mussolini ja Hitleriga — mehed on osanud poliitilise ja majandusliku laostumise ja segaduse olukorras organiseeriva tegurina võimu haarata. Türgis tegi seda Kemäl paša — Atatürk, Venes Lenin, Stalin. Ja nii on neid mehi kerkinud või püüdnud kerkida ka mujal.

Agas kui on diktaator juba pukis, siis käib võistlejate käsi seda halvemini — talendikamad ja kardetavamad neist lihtsalt tehakse ühes või teises mõttes vagaseks. See võimusaavutamise moment on nagu muinasjutuline sõnajala öitsemine jaaniöö. Kes seda õiget momenti oskab tabada, see saavutab suure võimu, mida poliitilise kutse ja närviiga isik ihaldab samase kirega, nagu romantik õnne, usklik õndsust ja majandusinimene raha. Agas kui see võim on juba ühe käes, siis ta ka hoiab seda ja kaaspretendendid, olgu nende seas ka veelgi suuremaid poliitilisi tarku, peavad arvestama, et nad oma eesmärgile ei jõua. Nii peab vististi paljudegi poliitiliste geeniuste anne jooksuma tühja.

Demokraatia võimaldab küll poliitiliste annete võistlust ja seleksiooni, kuid ei lase harilikult üksiku isiku loovaid võimeid täies ulatuses teostuda, osalt seetõttu, et demokraatlikul poliitikal pole nii vabu käsi, osalt seepärast, et ta võimuaeg on piiratud. Demokraatias on tähtis ansambel, kus ükski mänguosaline ei tohi liiga välja paista, kuna diktaatorimaail on tarvitusel staarisüsteem, kus muudele tegelastele jäetakse vaid statisti-osad.

Napoleoni võib õigusega käsitada kui uue aja diktaatorite õpetajat, eeskujutööd. Mussolini on Napoleoniga palju tegelnud, meenutagem näiteks ta draamakatsed „Sada päeva“. Või võtkem Hitleri populaarne rahvahäälletuste-meetod. Eks ole seda vähemalt niisama edukalt praktiseerinud Napoleon I? Või võtkem moodne parteideta valitsemise moodus j. m. Napoleon toetus oma sõjaväele, kuna moodsate diktaatorite toeks on sõjaväelise distsipliiniga monopol-erakonnad (Itaalias, Saksas, Venes).

Enam-vähem ühine on ka kõigi diktaatorite nähtud või aimatav saatus. Kui diktaatoril on tegevuses edu ja õnne, siis püsib ta pikil üsna kindlasti. Ent kui tuleb tõsisemaid äpardusi, siis tõstab opositsiooni saajapäine lohe urisedes päid ja diktaatori positsioon muutub väga õrnaks; ta kas pühitakse ära või ta päästab end verise terroriga, muutudes hirmuvalitsejaks. Nii on juba seesuguse võimu saatus. Ta seljatagune ja eriti kaastööliskond on kerge lagunema. Agas see kaastööliskond võib olla ka sala-äraandlik, nagu Napoleoni puhul (Talleyrand, Fouché, osa kindralid). Seljatagust moodustava toetajaskonna ja kaastöölise truuduse probleem on diktaatori kõige hellem küsimus. Diktatuuri hoiab püsti selle kandja isiklik võlu, sugestiivsus, tahtjõud, range distsipliin, ta püüete populaarsus ja üldrahvuslikkus. Diktaator peab enda ümber suutma luua erakordse isiksuse, mingi üliinimese oreooli. Diktaatorid enamasti kas ei ela vanaks, ühel või teisel põhjusel ei valitse oma elu lõpuni või ei sure loomulikku surma. Nad kas tapetakse, kukutatakse või nad surevad noorevõitu meestena ülepingutuse väsimusest. Ei olegi kadestusväärne kujutleda diktaatorit võimu juures tudiseva, lapsikuks muutunud raugana — siis hävitab ta ise kõik selle, mis ta oma elu kulminatsioonil on loonud. Ta peab taipama õigel ajal võimu loovutada. Ja kui ka ühel või teisel diktaatoril õnnestub püsida võimu juures lõpuni, siis enamasti nad komistavad järeltulija küsimusele. See probleem oli saatuslik juba Aleksander Suurele, oli aktuaalne ka Rooma keisrite ajal. Napoleon püüdis seda lahendada vana süsteemi mõjudele alludes dünastiliselt, kuid see oli ta suurim äpardus.

Napoleon polnud mitte ainult suur väejuht, nagu Aleksander ja Hannibal, vaid ka suur riigimees, nagu Caesar. Tema tegevuse ja mõtete hiiglamõju on ulatunud läbi XIX sajandi meie aega ja kestab kaugesse

tulevikku. Ta on geenius sõjanduse ja poliitika alal, nagu Shakespeare ja Goethe on geeniused kirjanduses. Tema looming jääb püsima nagu nendegi oma. Ta isik pakub võrratut huvi mitte ainult kui sõjamees ja riigimees, vaid ka kui ideoloog, filosoof, psühholoog, kui inimene.

August Palm.

Vana kannel III. Kuusalu vanad rahvalaulud I. Toimetanud Herbert Tampere. K. O.-Ü. „Kultuurkoondis“, Tallinn, 1938. XVI + 396 lk. + XVI tahvlit piltidega. Hind ?

Kui eesti rahvalaulude tekste oli vähe, siis nende trükkis avaldamine ei nõudnud suurt rahalist kulu ja polnud raskusi ega „avalikku hädaldamist“ toimetamissüsteemi otsimisel. Nii avaldas H. Neus a. 1850—1852 osalt laulude vanuse (I), osalt sisulise jaotuse alusel (II—III) tolleaegsed eesti rahvalaulude tekstid koos tõlkega. Nüüd on eesti rahvalaulude trükkimine hoopis raskem, kuna tüüpide ja teisendite arv on kasvanud mitme ja mitme kordseks. Jakob Hurdal ükski oli kaks rahvalaulude avaldamise süsteemi (kolmandat, puhtesteetilist propageeris ta ka, vt. „Eesti Kirjandus“ I, lk. 140—149 ja eriti lk. 149—152, kuigi tulemuseta): „Vana kannel“ kui antoloogia noorsoole ja „Kannel“ ning „Setukeste laulud“ kui tüpoloogiline puhteaduslik väljaanne. Enne J. Hurda üritusi oli prof. Jul. Krohn juba a. 1888 katsetanud kahes vihus rakendada rahvalaulude tüpoloogilist väljaandmist. „Kalevalan tosinnot“ tõi isegi koos soome tekstidega ka vastavad aunuse, ingeri ja eesti tekstid.

Missugune on meie oludes sobivaim süsteem rahvalaulude väljaandmiseks, selle kohta on rohkesti polemiseeritud. Eesti Kirjanduse Selts, võttes osalt eeskujuks „Suomen Kansan Vanhat Runot“ (viimane haarab küll rahvalaule tüpoloogiliselt maakonniti), avaldas 1926—1932 prof. V. Andersoni plaani järgi kaks tüpoloogilist ning valjult teaduslikku rahvalaulutekstide kogu „Eesti rahvalaulud“ I—II. Siis aga tekkisid rahvalauleteadlaste hulgas uued vaatekohad ja tuli uus moevool antoloogiatega näol. Eesti Kirjanduse Seltsi teoksilolev antoloogia pole veel seni ilmunud, kuigi eeltööd on käimas ja hiljuti avaldati asjahuvilistele tööplaan (vt. dr. A. Annisti kirjutis „Eesti Kirjanduses“ 1937, lk. 235—249). Teiselt poolt on Eesti Rahvaluule Arhiiv eesotsas dr. O. Looritaga mitmel ja mitmel korral soovitanud jätkata J. Hurda „Vana kandle“ antoloogia-süsteemi. Selle tulemuseks ongi nüüd ilmunud „Vana kannel“ III, arhivaar H. Tampere toimetusel.

„Vana kannel“ III, mis sisaldab Kuusalu asunduseestlaste laule 848 numbrit 467 tüübist või motiivist, on antoloogiana üldiselt päris sümpaatne. Siin on trükitud Sõrt-Karaktsõra, Salme ja Simititsa (millegipärast puuduvad Kuusalu Krimmi asunikude laulud!) asunduse vanade rahvalaulude tekstid umbes samasuguste silumiste ja parandustega nagu „Vana kandle“ I ja II osas. Kuid paiguti on mindud veelgi kaugemale. Eessõnas on siis vahest ehk liiga julgelt öeldud: „Kõik kõikumised laulikute keelepruugis on igal pool säilitatud!“ (Lk. VII.) Tõepoolest on palju algupärandi keelepruuke (kui mitte öelda suurem osa!) küll ümber töötatud ja palju on ära moonutatud ning muudetud. Võetagu mõni iseloomustavam näide. Laul nr. 94, 4. rida: „päitsi pävä-*ren*gasse?“ pro originaalis „päitsi pääva rōngasse“. Kas samas laulus „neitsikāne“ ja „tammekāne“ pro originaalis „neitsikene“, „tammekene“ ei ole liigne keeleline ühtlustamissund? Need sõnakujud esinevad lauliku suus kord nii, kord teisiti, ja milleks neid peaks ühtlustama lauluga nr. 87, kuna lauludel on erinevad laulikud: Johannes Esken ja Els Mikiver (Migivor!). Või näiteks laulus nr. 87 24. rida: „kepsa mennā kelderisse“ pro originaali „kepsā mennā kelderisse“. Edasi laulus nr. 91 kõikjal „vaarna“ pro „varna“ ja „suoban“ pro „soov on“ — ja nõnda edasi. Selliseid näiteid võiksime leida kuitahes palju, kuid piisab eeltoodust. (Oleks juba aeg mõelda sellele, kas rahvalaulude teksti muutmisele ja

originaali võltsimisele trükkis ei tuleks edaspidi teatud piir panna. Sest nüüd on laulikud surnud ja nad ei saa oma „keelepruuke“ ise enam kaitsta!)

Kui see antoloogia erineb mõnevõrra Hurda „Vanast kandlest“ (rasvased motiive algavad initsiaalid, laulikute ja külaelu pildid, seekõrval aga ka sisult mitte midagi ühist pakkuvad maastikupildid jne.), siis kuuldavasti tahetakse J. Hurda töid viimase (V. k. III) plaani järgi ümber teha.

Ei tea, kui kaua kestab antoloogiate moevool rahvalaulude trükkitoimetamisel. See võib jääda veel kauaks ajaks. Kuigi see rahvalaulust tõetruud pilti ei paku, äratav see huvi vana laulu vastu ehk ometi.

Elmar Päss,

Eesti rahvarõivad. Kirjutanud Helmi Kurrik, toimetanud F. Linnus. Sihtasutus Eesti Rahva Muuseumi kirjastus, Tartu, 1938. Teine trükk. XXII + 221 lk. 250 tekstijoonisega, 32 mitmevärvilise vasesügavtrükkis ja 36 ühevärvilise ofsett-trükkis tahvliga ning mustrilehaga. Hind 9 kr.

Selle väliselt suuresti aukartust äratava teose koostamisel on peale autori ja toimetaja eriteadlastena, joonistajaina, päevapiltnikena ja tehniliste abijõududena tegevuses olnud kokku 16 isikut, kellest 13 olid naised. Peamiselt naistele on raamat sisuliselt ka määratud, kuna see tahab esijoones olla käsiraamatuks neile, kes kavatsevad endale või teistele valmistada rahvariideid.

Oma otsest ülesannet võtab aga teos nii tõsiselt ja haarab seda nii laiaulatuslikult, et oleme „Eesti rahvarõivaste“ varal rikkastunud raamatuga, mida peale riievalmistajate saavad tõhusalt kasutada kõige mitmekesisemal praktilistel aladel töötavad naised ja mehedki: eeskätt iga liiki rakenduskunstnikud, siis nais- ja meeskäsitöö õpetajad, teatri- ja vabaharidustöö-tegelased, üldse kõik, kel elus kuidagi on kokkupuuteid käsitöö ning riieuse küsimustega, — ja kel seda ei oleks, kui mitte tegijana, siis töötelijana ning tarvitajana. Kuna kõik raamatus leiduvad kirjeldused ning juhised — kokku 134 ülikonna ja nende üksikosade kohta — vastavad täpselt muuseumides leiduvaile originaalidele, siis on teos peale muu heaks ning usaldusväärseks abiliseks neile, kelle sihiks on teaduslik uurimistöö, vähemalt samal määral aga ka neile, keda nende jõudetundidel muude harrastuste kõrval paeluvad kultuuriloolised ja esteetiliselt küsimused seoses rahvusliku omapära küsimustega.

Just viimast laadi lugejate tähelepanu käesolevad read tahaksidki juhtida „Eesti rahvarõivastele“, kuna teos erksavaimulisele võhikule pakub ülikülluses ainet vaatlemiseks, võrdlemiseks, mõtlemiseks ning järelduste tegemiseks. Kõigepealt vaatlemiseks: värvilised tabelid ei kütkesta mitte ainult üksikute maakondade riideid kujutavate joonistega, — suurt silmarõõmu annavad ka värvilised seelikuriide- proove ja vöökirja-näiteid jälgendavad tahvlid, kus leidub sellist sulavust ja sära, sellist kombinatsioonide-küllust, et aiva imesta nii väheste vahenditega saavutatud rikkust ja ilu. Võrdlema ja mõtlema paneb järsk vahe igivanade geometrilise kirjaga ilustiste ja XVIII sajandil võrastel eeskujudel tarvitusele võetud lillkirja vahel; mõtlema panev on ka rahvariide mandumisajastu odav ja kirju labasusse kaldumine, mille puhul hõlpus on järeldusi teha rahvariide kui peoriide tarvitusele võttu ähvardavate väärnähtuste kohta, mille võimalikku tekkimist küll „Eesti rahvarõivaste“ olemasolu ise kõige paremini peaks vältida aitama, olles eelmiste põlvete pärimuste ülalhoidjaks heas mõttes ning aidates olevikku minevikuga siduda sealgi, kus otse kavatsust pole vanu pärimusi muutmatul kujul ja tervikuna ellu rakendada.

Nagu iga riieutumist ja ehtimist üksikasjaliselt käsitlev teos, nii võimaldab ka „Eesti rahvarõivad“ paratamatult väga mitmesuguste puht-

psühholoogiliste tähelepanekute tegemist. Üksikute ülikondade ja nende kandmisviisi kirjeldused ütlevad paiguti mõndagi huvitavat inimliku liigedevuse ja tahtmise kohta tähelepanu äratada; Pühalepa naiseülikonna juurde kuuluv vaskvöö oma kõlisevate rõhtudega või Hiiu poiste sukapaelte küljes kõlksuvad kurinad on ehk edevuse drastilisemaiks näiteiks, mis vägisi virgutavad paralleele tõmbama tänapäevaste naistemoodidega, — mehi kahjuks ei luba praegune mood enam kurinaid sukapaela küljes kanda.

M. Sillaots.

Maakondlikud suurmehed. Põhja-Eesti kultuurilugu ja tegelased. Toimetanud A. Kalda. Kirjastus „Sõnastus“, Tartu, 1937. 168 lk.

Raamatu esimeses osas (lk. 7—56) leiame 10 kirjutist, nimelt: Eesti muinasajastu sotsiaalne asutus ja kultuur (R. Kurg), Aineline ja vaimne kultuur keskaegses Põhja-Eestis (Linda Lilles), Rootsiaegses kultuurist (H. Lilles), Kultuurilised olud 18. sajandil (A. Kalda), Kooli- ja hariduselu areng 19. sajandil (E. Goldschmidt), Eesti rahvusliku kirjanduse võidukäik (E. Talviste), Põhja-Eesti asustus ja majanduselu tänapäeval (A. Teesalu), Vabaharidustöö areng ja ülesanded (Elmar Goldschmidt), Märkmeid Simuna kihelkonnast ja Väike-Maarja kihelkonnast. Lk. 59—165 leiame eluloolisi andmeid ligi $\frac{3}{4}$ tuhandest Põhja-Eesti tege-lasest.

Juba eessõnas, mis on iseenesest õige üldsõnaline ja segane, torkavad silma mitmed keele- ja trükivead. Eessõnast saadud mulje ei parane kahjuks ka edasi lugedes. Eespool loetletud kirjutiste sõnastus on väga ebatäpne ja igasugu vigu ja eksitusi esineb neis õige rohkesti. Eriti väljapaistvad sellelt seisukohalt on E. Talviste kirjutis kirjandusest ja E. Goldschmidt 19. sajandi hariduselu ja praeguse vabaharidustöö käsitus. Need tööd näitavad, et autoritel on ainest väga väike ettekujutus, et nad ei tunne töodes esinevate mõistete ja terminite sisu. Neis (vähe-mal määral teisteski) esineb päris võimatuid eksitusi. Näit. loeme lk. 36: „Nikolai I valitsuse ajal, alates 1820. a. (koma puudub! O. A. W.) tulid jällegi meie koolide korraldamises uued mõtted...“ Sellest lausest peab küll järeldama, nagu oleks Nikolai I juba 1820 valitsenud. Tegelikult astus ta troonile alles 1825. Järgnevates lausetes räägitakse läbisegi Aleksander I ja venestusaegsetest kooliuuendustest, kusjuures jääb mulje, nagu oleksid need kõik Nikolai I ajal olnud. Lk. 41 nimetatakse realistlikkudest kirjanikkudest rääkides kedagi Aadut. Lk. 15 (arheoloogilises ülevaates): „Lõunapoolne keeltemõju on nii valdav, et enamik meie leide sarnaneb täiesti Läti ja Leedu leidudega.“ Just nagu oleneks leidude sarnasus keeltest! Niisuguseid näiteid võiks veel küllaltki esitada.

Ka kirjutiste sõnastuslik külg jätab väga soovida. Olgu arvatust hulgast sellelaadilistest ainult mõned näited. „Teiseks tähtsaks kaubanduslikuks keskuseks oli araablaste kalifaadi tekkimine ja t õ u s 1)“ (lk. 16). „Kooli järelevalvajaks olid kohalikud kirikuõpetajad ja ellukutsutud kooliinspektoriid...“ (lk. 36). „Siin esitatakse episoode muistsest iseseisvusest... ja v i h j a t a k s e p r o h v e t l i k k e e n n u s t u s i v a b a d u s e l e“ (lk. 40). „Ja see tõus kestab hoogsalt maailmasõjani, mil sõjaolude tõttu meie kirjanduslik looming jääb jälle kokkusurutud olukorda“ (lk. 42). Samasuguseid lauseid leiame lugedes alata.

Mis puutub ülevaadetesse Simuna ja Väike-Maarja kihelkonnast, siis on need õige väheütleavad ja täiesti asjatud. Pealegi pole mingit mõtet ainult 2 kihelkonda kirjeldada. Kui juba tahetakse kihelkondade kohta

1) Kõik sõrendused minu. O. A. W.

lähemaid andmeid esitada, siis oleks tulnud seda teha kõigi Põhja-Eesti kihelkondade kohta.

Kui raamatu esimese (artiklite) osa kohta kahjuks peame konstateerima, et sellele on üldse nõudliku arvustuse mõõdupuuga raske läheneda ja et see on käesolevas raamatus õieti tarbetu, siis ei saa raamatu teisele (teatmelisele) osale kui materjalikogule kindlasti teatud tunnustust mitte keelata. Keegi ei kahtle kohalikkude tegelaste kohta käivate teadete tähtsuses ja kasulikkuses ja katset Põhja-Eesti tegelaste eluloolisi andmeid kokku koondada ja avalikkusele kättesaadavaks teha tuleb muidugi hinnata. Kahjuks aga ilmneb raamatu selleski osas õige mitmeid puudusi.

Kõigepealt ei ole kuskil märgitud, missuguste allikate järgi elulood on koostatud (kirjeldatud isikutelt kogutud andmed?), mida tuleb väga kahetseda.

Pikkus on elulugudel õige mitmesugune, enamasti alla 10 rea. Enamatel juhtudel ei olene artikli pikkus igatahes mitte vastava tegelase suhtelisest tähtsusest, vaid on täiesti juhuslik. Mitmeid pikemaid artikleid oleks olnud võimalik kokkuhoidlikumalt sõnastada. Mõnikord on esitatud andmeid, mis nii lühikeste artiklite puhul arvesse ei tuleks, näit. teated esivanemate kohta ja vanemate nimed, teinekord aga puudub jälle sünniaegki (näit. Kuuskraa)! Et teated hariduskäigu kohta sagedasti puuduvad ja õpetajate praegusi või endisi teenistukohti nimetatud ei ole, seda võiks ehk ruumi säästmise püüdega seletada. Kas aga ka seda, et niisuguse küllaltki tuntud tegelase puhul nagu K. Otu piirduakse 2½ reaga?

Mis puutub tegelaste valikusse, siis ei saa see vist sellelaadilises teatmeraamatus täiesti ideaalne olla, sest valiku tegemine on nii laia ala kohalikkudest tegelastest palju raskem kui üldtuntud tegelaste puhul. Ei saa öelda, et käesolev valik ideaalile just lähedal oleks. On esitatud mitmeidki isikuid, kelle avalik tegevus ja tähtsus oleks lubanud neid välja jätta. Seevastu puuduvad jälle teised, kelle ärajätmist kas ei saa vabandada või kelle esinemist antud valikut silmas pidades siiski oleks lootnud, näit. G. Beermann, A. Krimm, R. Lahi, H. Malla, Kr. Rajasaare-Rutoff, J. A. Reeparg, P. Rootalu, H. Saage (†), E. Saluveer. Seda niimestikku võiks veel üsna paljude nimedega täendada.

Isikute valikuga ühenduses tuleks meelde tuletada eessõnas antud lubadust, et valik „piirdub... vaid maa-tegelastega“, millest aga ei ole kinni peetud, sest leidub ka mitmeid linna-tegelasi (kiüll ainult Paidest), näit. A. Grünberg, A. Härma, G. Pärl, A. Roosileht, J. Tootsi.

Mis puutub isikute resp. nende teenete hindamisse, siis on enamikus artiklites piiratud lihtsalt nimetamisega, et kirjeldatav isik võtab sel või teisel viisil seltskonnatööst osa, on omavalitsuses tegev, tubli põllumees jne. Vahel on siiski ka täpsemaid hinnanguid antud, mis üksikutele juhtumitel silmanähtava liialduseni kalduvad.

Raamatusse on paigutatud ka 167 kirjeldatud isiku pildid, millest enamik trükitehniliselt soovida jätab. Jääb täiesti arusaamatuks, missugused põhimõtted on juhtinud nende paigutust tekstis. Osalt on pildid üleval lehe serval üle lehekülje ulatava reana (ilma vahedeta!), osalt siin ja seal tekstis, enamasti vastava isiku artiklist hoopis eemal (leidmise kergendamiseks on lisatud raamatu lõppu piltide nimestik). Näit. leiame V. Andevi pildi lk. 126 (p-täht), kuid G. Valteri pildi lk. 68 (e-täht) jne. Ei või öelda, et need pildid raamatut kaunistaksid, isegi kui trükitehnilise külje kõrvale jätame: 4 kuni 7 pildist koosnevad read ei mõju just meeldival. Eriti maitsetud on grupid lk. 90, 99, 106 ja 129, kus muist pilte on koguni 2 reas pealekuti. Mitmel juhul on ka piltide kallal kääritööd tehtud, sest osa lõuga puudub sagedasti, vahel (A. Tisler-Ulpu, A. Traks) peale selle pealagigi.

Raamatu üheks õnnetuseks on terve hulk igasugu lühendeid, mis

esinevad raamatu teatmelises osas. Juba üldiselt väljakujunenud lühendeid ei osata õieti ega parajal kohal tarvitada. Näit. esineb jt. ikka j. t., jm. ja j. m. tarvitatakse tähenduses „ja mujal“ (näit. lk. 66, 72, 125), EV asemel leiame ühtelugu E. V. R. (= Eesti Vabariigi Raudteed), näit. lk. 139, 143, 149, 162. Õige rohkesti esineb ka raamatu toimetaja poolt tarvitusele võetud lühendeid, millest ei ole alati kerge otsekohe aru saada. Järjekindlalt esinevad näit. l. (liige, mõnik. linn), v. k., ka vk. (vallakool), k. k. (külakool), l. k., ka lk. (linnakool), üpt. (ühispiimataltus) jpt. Ei saa loomulikult midagi lühendite tarvitamise vastu olla, kuid oleks tulnud lisada tingimata nende nimestik. Kohanimesid on lühendatud liialt julgesti ja sagedasti nõnda, et ei ole võimalik nime teadmata õiget kuju ära arvata (näit. V.-Salatsi Lätis lk. 59). Ühetähelised lühendid põhjustavad mitmelgi juhul kahtlusi ja arusaamatusi. Organisationsioonide nimetusi on lühendatud üsna mitut moodi, näit. Kaitseliit isegi ühel leheküljel (164) 3 viisil: Kl, K. L. ja K.-liit. Küllalt kõikuvusi ja eksitusi on ka organisationsioonide nimede tarvitamises, rääkimata nende suure ja väikese algustähega kirjutamisest. Ei püüta vahet teha organisationsiooni pärisnime ja üldise nimetuse vahel.

Kõnealuse raamatu keelest rääkida on väga tänamatu ülesanne. Keeletarvitust on kõike muud kui mõistlik, iseasi veel vead ja eksitused. Tarvitatakse liialduseni igasuguseid tuletussõnu (näit. majand, seondus, sidestus, olelema, teonema jne.), nende seas mitmeid (näit. erastama, mõjundus), mis EÖS-us ja VÖS-us puuduvad. Enamasti pole nende ülesandeks sugugi mingit erilist tähendusvarjundit edasi anda, vaid neid tarvitatakse peaaegu nagu lõbu pärast harilikumate asemel, näit. olelema pro olema. Ega vist olegi raamatu väljaandjal kõigi sõnade tähendus selge: nii esineb evima kolmes tähenduses — omama (genitiiviga, näit. lk. 142, 143), omandama (näit. lk. 148), saama (näit. lk. 64, 134). Lühendatud mitmuse genitiivi tarvitatakse sõnadest, kus see soovitav ei ole, näit. kihet pro kihtide (lk. 24), koolit pro koolide (lk. 32). i-mitmuse tarvitamisega liialdatakse ilmselt, rääkimata juhtudest, kus seda üldse ei saa olla, näit. sõnast palju, mis esineb alata. Võiks veel nimetada kõikumist ea ja ää tarvitamises (lk. 127 pää, lk. 129 pealt), vigu kokkujah lahukirjutamises, kohakäände tarvitamises kohanimedest ja palju muud.

Trüktivigu ja vähemaid ebatäpsusi ning eksitusi ei tähenda registreerida — neid saaks liiga palju.

Heast tahtest on niisuguse raamatu väljaandmiseks liiga vähe, tarvis on ka võimeid, mida on vähemalt raamatu esimese osa autoritel liiga vähe. Ja kui head tahetki küllalt leiduks, küllap siis oleks ka vähem hooltust, kui mitte öelda lohakust.

Otto A. Webermann.

J. Luiga eluloo puhul.

Teie lugupeetud ajakirjas nr. 10, lk. 471 pärib A. Palm, kas ma dr. J. Luiga elulooga pole tahtnud rajada mingit ajakirjanduslik-esseistlikku käsitluslaadi, mis meil seni on üsna võõras.

Lubage, et ma vastuseks meenutan proteste Koidula eluloo puhul. Veelgi enam takistusi on ühe isiku käsitlemisel, kes on peaaegu meie kaasaeglane ja kelle lähemad on alles elavate kirjas.

Sama läheduse tõttu on takistatud ka J. Luiga vastuvõetud ja edasiantud mõjude selgitamine, — seks peaks käes olema kaasaegse vaimuelu üldpilt kuni selle sügavamate vahekordadeni. A. Palmi oletust, et ses suhtes on väärtuslikku materjali ülikülluses, pean ma ekslikuks lugema, — see materjal on seda katkendlikum, mida isiklikum.

Nõnda langeb üldse ära võimalus kirjutada J. Luigast monograafiat akadeemiliste nõuete järgi. A. Palmil on siin õigus: seks on aeg

liiga varane. Seda võiks vahest siis, kui aja heitlused, isiklikud hõvid ja vastuolud J. Luiga ja tema ideede ümber on vaibunud, kui ta juba täitsa minevikuks on muutunud, mille kohta jääb üle teha ammutav analüüs ja siis arhiivi anda. Teiste sõnadega: tühjendav elulugu on võimalik vahest siis, kui seda elulugu tegelikule elule enam vaja ei ole.

Minu töö otstarve on risti vastupidine — J. Luigat aktualiseerida. Mitte J. Luiga mõjusid kindlaks määrata, vaid neile alles teed rajada. Sest üksikud ajalehe-artiklited kogud, mis nüüd temast on ilmunud, vajavad spetsialistigi jaoks eluloolisi ja süstematiseerivaid täiendusi, seda enam veel laiemale lugejaskonnale.

Ed. Laaman.

Üleskutse koguteose „Jüri Vilms“ asjus.

12. märtsil 1939. a. pühitseme Jüri Vilmsi 50. sünnipäeva. Arvestades tema kustumatuid teeneid Eesti riigi sünniloos on juba varem algatud tema omaaegsete lähemate sõprade ja kaastööliste poolt mõte, et seda päeva tuleb tähistada esmajoones suurema koguteose väljaandmisega. Koguteose koostamiseks on juba varem valitud suurem toimetuse kolleegium ja praegu on loomisel Jüri Vilmsi Mälestamise Komitee (osakondadega kohtadel), kelle esimeseks ülesandeks on koguteose kirjastamine, edasi Jüri Vilmsi tööde väljaandmine jne. Sellega loodetakse väärikalt mälestada esimese ning suurima Eesti iseseisvuse märtri tööd ja tegevust.

Koguteos sisaldaks mõningaid uurimuslikke artikleid ja tahab endasse koondada kõigi J. Vilmsi omaaegsete lähemate sõprade, kaastööliste ja kaasaegsete mälestusi.

Koguteose toimetus on juba varem pöördunud kirjalikult terve rea isikute poole kaastöö saatmiseks, kuid täpsemate andmete ja aadresside puudusel pöördume nüüd veel kõikide poole, kellel on mingeid teateid, materjale või andmeid J. Vilmsi kohta. Esijoones palume saata mälestusi oma kokkupuuteist J. Vilmsiga, olgu lapsepõlvest või esimesist kooliaastaist (1889—1901), kooliajast Pärnus (1901—1907), üliõpilasaastaist (1907—1911) või tema hilisemast elust Tallinnas, eriti aga tema tegevusest a. 1917 ja 1918. Mälestustes tuleks erilist tähelepanu osutada kokkupuuteile J. Vilmsiga, tema isiku, maailmavaate ja tegevuse, tema energia, julguse, püsivuse, tahte hindamisele jne. Pole vaja kirjutada mitte ainult tähtsamaid sündmusi ja episoodide, vaid ka iga pisiasi ning juhtum, mis aitab kuidagi valgustada J. Vilmsi elu ja tööd, on tähtis.

Peale mälestuste palub koguteose toimetus saata veel kirjavahetusi J. Vilmsiga ja muid asjasse puutuvaid dokumente, ülevõtteid, kirjalikke ülestähendeid jne. Kõik materjalid, kui neid tagasi ei soovita, säilitatakse pärast kasutamist arhiivis.

Mälestused palume kirjutada lehe ühele küljele ja saata ära juba käesoleval aastal, esimesel võimalusel. Tähitatud kirjad palume saata tegevtoimetaja nimele. Kõik andmed lähetada aadressil: Kompanii t. 1—5, Tartu.

Lootes rohket kaastööd

A. Looring,
tegevtoimetaja.

A. Palvadre, Enn Kippel,
toimetuse kolleegiumi nimel.

Vastutav toimetaja: **D. Paigi.** Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1938.

1-12

18.-

1942 381

KUUKIRI
EESTI KIRJANDUS
1938 ASUTATUD 1906. XXXII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käskkirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käskkirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käskkirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Ala 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik umb. 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postilasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmunisega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Ala 19, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 11.
K/ü „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.
O/ü, J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.
Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü „Rahvaulikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.
Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermann 11.
Viljandis: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülj 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga à 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Ala 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Üksiknumbri hind 50 s.